

IHRA soovitusel

Romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemiseks

**INTERNATIONAL
HOLOCAUST
REMEMBRANCE
ALLIANCE**

**„Meie, IHRA liikmesriigid,
mäletame romade genotsiidi.
Tunnistame murega, et selle
genotsiidi tähelepanuta jätmine
on sillutanud teed eelarvamustele
ja diskrimineerimisele, mida
paljud roma kogukonnad veel
tänapäevalgi kogevad.“**

2020. aasta IHRA ministrite deklaratsiooni artikkel 4

Esimest korda avaldanud 2024. aastal Holokausti Mälestamise
Rahvusvaheline Ühendus (IHRA) © 2024 IHRA

Kõik õigused on kaitstud. Väljaande sisu võib hariduslikel ja
muudel mitteärilistel eesmärkidel vabalt kasutada ning kopeerida
tingimusel, et iga sellise taasesitamise juures on viidatud IHRA-le
kui allikale.

IHRA-st

Holokausti Mälestamise Rahvusvaheline Ühendus (The International Holocaust Remembrance Alliance, IHRA) ühendab riikide valitsusi ja eksperte, et tugevdada, edendada ja süvendada holokaustialast haridust, holokausti uurimist ja mälestamist ning täita kohustusi, mis on võetud 2000. aasta Stockholmi deklaratsiooni ja 2020. aasta IHRA ministrite deklaratsiooniga. IHRA (varasem holokausti õpetamise, mälestamise ja uurimise alase rahvusvahelise koostöö rakkerühm) tegevuse algatas 1998. aastal Rootsi endine peaminister Göran Persson.

Praegu kuuluvad IHRA võrgustikku kolmkümmend viis liikmesriiki ja olulisemad rahvusvahelised partnerorganisatsioonid, kelle ülesanne on tegeleda holokausti ja romade genotsiidi küsimustega. Seda ülesannet toetab IHRA eksperdivõrgustik, kuhu kuuluvad holokausti ja romade genotsiidi õpetamise, mälestamise ja uurimisega tegelevate juhtivate asutuste esindajad.

IHRA asutas 2009. aastal romade genotsiidi komitee. 2020. aastal vastu võetud romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsioon rõhutab IHRA pühendumust võidelda eelarvamuste ja diskrimineerimise vastu, millega roma kogukonnad tänapäeval endiselt silmitsi seisavad.

Nende jõupingutuste osana töötati välja järgmised soovitused romade natsismiaegse genotsiidi käsitlemiseks hariduses. Projekt algatati ametlikult 2021. aastal IHRA Ateena plenaaristungil ning seda arendati edasi IHRA lubadustega 2021. aastal Malmös toimunud rahvusvahelisel holokausti mälestamise ja antisemitismi vastu võitlemise foorumil.

Sellest väljaandest ja panustajatest

Selle väljaande on välja töötanud IHRA romade genotsiidi komitee. Väljaande koostamisel tehti tihedat valdkondadevahelist koostööd teiste IHRA tööühmade ja komiteede ekspertide ja alaliste rahvusvaheliste partneritega ning suheldi roma kodanikuühiskonna osalejate ja esindajatega.

Selle materjali väljatöötamine algas 2021. aastal ja kestis neli aastat. See tugineb 2019. aastal avaldatud IHRA soovitudele holokausti käsitlemiseks hariduses, mis töötati välja haridustöötajatele ja hariduspoliitika kujundajatele.

Need soovitusel ei oleks saanud teoks väärtusliku panuseta, mille andsid IHRA kõigi liikmesriikide esindajad.

Avaldame erilist tänu järgmistele põhiautoritele:

projekti juht Misko Stanisic (Serbia), projekti asejuht Nina Krieger (Kanada), Karola Fings (Saksamaa), Stéphane Laederich (Šveits), Ruth-Anne Lenga (Ühendkuningriik) ja Danijel Vojak (Horvaatia).

Avaldame tänu ka IHRA laiemale ekspertide kogukonnale:

Richelle Budd-Caplan (Iisrael), Jennifer Ciardelli (USA), Emir Grbic (Horvaatia), Paul Isaac Hagouel (Kreeka), Wolf Kaiser (Saksamaa), Mirjam Karoly (Austria), Martin Korcok (Slovakkia), Martina Maschke (Austria), Oliver von Mengersen (Saksamaa), Anna Miskova (Tšehhi Vabariik), Zuzana Pavlovská (Tšehhi Vabariik), Yael Richler (Iisrael), Michele Sarfatti (Itaalia), Patrick Siegele (Austria), Joanna Talewicz (Poola), Felicia Waldman (Rumeenia), Robert Williams (IHRA nõunik) ja Martin Winstone (Ühendkuningriik); ning järgmistele IHRA alalistele rahvusvahelistele partneritele: Karel Fracapani ja Isabel Tamoj (UNESCO), Tracey Petersen (ÜRO), Cristi Mihalache ja Beata Bislim Olahova (OSCE demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo, ODIHR), Eva Sobotka (Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, FRA) ning Eleni Tsetsekou ja Oana Tabăra (Euroopa Nõukogu).

Peale selle avaldame tänu ja tunnustust järgmistele roma kodanikuühiskonna organisatsioonidele ning partneritele, kes seda projekti toetasid: Poola Romade Ühing (Poola), Saksamaa Sintide ja Romade Kesknõukogu (Saksamaa), Poola Romade Nõukogu (Poola), Horvaatia Romade Liit Kali Sara (Horvaatia), É Romani Glinda (Rootsi), Euroopa Romade ja Rändlejate Foorum (ERTF), Euroopa Romade Kunsti ja Kultuuri Instituut (ERIAC), Sihtasutus Dialoogi Poole (Poola), Rahvusvaheline Romade Liit, Serbia Vabariigi Roma Rahvusvähemuse Riiklik Nõukogu, Rahvusvaheline Võrgustik Phiren Amenca, Romano Centro (Austria), Romade Tugirühm (Ühendkuningriik) ja TernType: Rahvusvaheline Roma Noortevõrgustik.

Projekti koordineerisid IHRA alalises esinduses Berliinis Natalie Harshman (2021–2024) ja Rebecca Bamberger (2023–2024).

Dr. Kathrin Meyer

IHRA peasekretär 2008–2025

Krystyna Gil elas Szczurowa massimõrva üle vaid seetõttu, et tema vanaema oli õigel ajal õiges kohas.

Szczurowa oli sajandeid olnud Poola romade koduküla, kuid 3. juulil 1943 hukkasid Natsi-Saksa politseiüksus ja kohalikud kollaborandid küla kirikuaias üheksakümmend kolm roma kogukonna liiget. Teel hukkamispaika õnnestus Krystyna emal tütar märkamatult tema poolatarist vanaema kätte anda.

See massimõrv oli vaid üks paljudest Teise maailmasõja ajal toime pandud tapatalgutest, mille käigus mõrvati natside okupeeritud Euroopas sadu tuhandeid romasid. Sõja lõpule järgnenud aastakümnetel jäid ohvrite ja ellujäänute lood tähelepanu ja hooleta. Vaatamata märkimisväärsetele edusammudele, mida roma aktivistid on romade genotsiidi tunnistamise saavutamiseks viimastel aastakümnetel teinud, jäävad kuriteod, mille natsid, fašistlikud riigid ja

nende liitlased romade vastu toime panid, tavapärase ajaloolises narratiivis enamasti tunnistamata.

Selle kogetud hooletussejätmise tingimustes olen eriti uhke, et saan esitleda IHRA soovitusi romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemiseks hariduses. Need põhjalikud soovitused, millele pani aluse IHRA romade genotsiidi komitee ning mis töötati välja tihedas koostöös roma organisatsioonide ja rahvusvaheliste ekspertidega hariduse, muuseumide ja memoriaalide vallas, pakuvad poliitikakujundajatele ja haridustöötajatele praktilisi suuniseid nende ammu unustatud ajaloosündmuste uurimiseks. Mul on hea meel, et see väljaanne avaldatakse koostöös UNESCO-ga, ja ma loodan, et ka teised organisatsioonid toetavad selle materjali levitamiseks tehtud jõupingutusi.

IHRA 2020. aasta ministrite deklaratsioonis andsid IHRA liikmesriigid poliitilise lubaduse pidada romade genotsiidi meeles. Me peame meeles ohvreid ja ellujäänuid. Me peame meeles, sest selle genotsiidi tähelepanuta jätmise on aidanud kaasa romade diskrimineerimisele tänapäeval. Ja me peame meeles, sest ainult siis, kui valitsused ja ühiskonnad kajastavad oma minevikku avatult ja ausalt, saame edukalt edasi kanda demokraatlikke väärtusi, millele meie ühiskonnad on üles ehitatud.

Pärast Szczurowas toime pandud massimõrva püüdsid natsid hävitada roma kogukonna mälestust, põletades hukatud inimeste kodusid. Krystyna, kes kaotas massimõrvas oma ema, venna ja noorema õe, võitles kogu elu – kõigepealt Poola romade ühingu liikme ja hiljem roma naiste ühingu esinaisena – selle eest, et tunnistataks tema perekonna ja kogukonna vastu toime pandud kuritegusid. Ma loodan, et nende soovitustega aitame sisukal ja praktilisel viisil hoida elus romade ajalugu ning genotsiidi ohvrite ja ellujäänute mälestusi.

Romade häääl

„Minu pere oli natside poolt tagakiusatud ja tugevalt traumeeritud. Pärast sõda ei olnud neil kellegi poole pöörduda ja sõjajärgne ühiskond ei tunnistanud nende kannatusi. Otse vastupidi – romade genotsiidi on aastakümneid eiratud ja ohvreid on üha rohkem häbimärgistatud. Selle teema õpetamine on õigluse ja tunnistamise küsimus.“

Mirjam Karoly, Austria

„Natsionaalsotsialismi ohvreid ei tunnistanud Poolas kuni 1990. aastateni. Tohutud kannatused, ebaõiglus, mis sai romadele osaks ka pärast sõda, ja vastastikuse usalduse puudumine – kõik see ei süstinud romadesse julgust rääkida avalikult oma kogemustest natsionaalsotsialismi tingimustes.“

Stanisław Stankiewicz, Poola

„Romade tagakiusamine ja genotsiid on meie ühise ajaloo osa. Seda tuleb tunnistada ja käsitleda, et ajaloo tumedad peatükid kunagi ei korduks. Nende sündmuste tundmaõppimisega saame edendada sallivust, kaasamist ja austust kõigi inimeste vastu olenemata nende taustast. Samuti on oluline saada rohkem teada roma kogukondade kogemusest pärast teist maailmasõda, sest see annab meile ettekujutuse tagakiusamise pikaajalistest tagajärgedest. Paljud romad seisid silmitsi diskrimineerimise, häbimärgistamise ja vaesusega ka pärast sõda – oluline on neid probleeme mõista ja pöörata tähelepanu nende seostele minevikuga, et asuda looma õiglasemat ja võrdsemat maailma kõigi jaoks.“

Mia Taikon, Rootsi

Eessõna

Romad on paljude põlvkondade vältel elanud Euroopas, panustanud kodanikuühiskondade arengusse ja õitsengusse ning osalenud Euroopa kultuuri-, sotsiaal- ja majanduselus.

Tänapäeval moodustab roma elanikkond Euroopa suurima etnilise vähemuse – neid on hinnanguliselt kokku umbes kaksteist miljonit mitmekesise ajaloo ja identiteediga inimest. Roma kogukonnad on esindatud ka kõigil teistel kontinentidel. Romadel on nii spetsiifiline identiteet etnilise vähemusrühmana kui ka rahvuslik identiteet vastava rahvuse esindajatena.

Kuid nad on endiselt üks enim diskrimineeritud ja kõige ebasoodsamas olukorras olevatest elanikurühmadest Euroopas – nad seisavad silmitsi vihkamise ja inimõiguste rikkumise, diskrimineerimise, tagakiusamise, vägivalga ning majandusliku ja sotsiaalse tõrjutusega.

Tagakiusamise, rassismi ja sotsiaalse tõrjutuse tõttu on mõned romad alates 19. sajandist püüdnud leida paremat elu väljaspool Euroopat. Pärast 1945. aastat jätsid paljud natside poolt tagakiusatud ja genotsiidis ellu jäänud romad ja nende järeltulijad oma kodumaa, mõned lahkusid Euroopast. Kõik nad võtsid oma ajaloo, mälestused ja narratiivid uuele kodumaale kaasa, millises maailma osas see ka ei asunud.

Tänu roma aktivistide jõupingutustele on tehtud märkimisväärsed edusamme kodanikuõiguste edendamises ning romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi tunnistamises. Kuid tuleb veel teha palju tööd selleks, et tagada romade vastu toime pandud natsikuritegude tunnistamine ja mõistmine ühiskonnas.

On olemas seos mineviku ja oleviku romavastasuse / romade diskrimineerimise, romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi tagajärgede ning roma kogukondade vastu toime pandud ebaõigluse ja kuritegude mittetunnistamise ja sellekohaste väheste teadmiste vahel. Haridus võib aidata edendada empaatiat, parandada teadlikkust minevikust ja toetada kriitilist kaasamist olevikus.

Romade hääl

„Kahjuks on alates 1945. aastast kuni tänini kestnud lakkamatu võitlus selle eest, et tunnistataks tuhandete Euroopa romade vastu toime pandud hirmu- ja kuritegusid. Nii mitmeski riigis romad hukati ning paljud, sealhulgas lapsed, elasid üle koonduslaagrid, seksuaalse vägivalla ja kohutavad meditsiinikatsed. Nende lugusid tuleb rääkida, kuulda ja teada. Me kanname edasi nende pärandit.“

Gina Csanyi-Robah, Kanada

„Roma noortel puudub praegu enesekindlus ja uhkus. Mineviku tundmine tähendab tuleviku tundmist. Me peame tunnistama ajaloo tundmaõppimise tähtsust, et roma noorte uus põlvkond kasvaks üles enesekindlate eurooplaste ja uhkete kodanikena.“

Olena Vaidalovych, Ukraina

Sisukord

IHRA-st	4
Sellest väljaandest ja panustajatest	5
Eessõna	8
Kokkuvõte	12
Sissejuhatus	18
Miks käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?	24
• Romade genotsiidi tunnistamine	26
• Romavastasuse ja romade vihkamise ajalooliste põhjuste analüüs	26
• Massimõrvadeni viinud tingimuste ja protsesside tundmaõppimine	27
• Kurjategijatelt edasi kandunud negatiivsetest arusaamadest vabanemine	28
• Mineviku ja tänapäeva kaasosaluse ja vastutuse kriitiline analüüsimine	28
• Teadlikkuse suurendamine romavastasuse ja romavastase rassismi püsimisest	30

Mida õpetada romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta?	32
• Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine ja õppimine sõltub riigi ja kohalikust kontekstist	34
• Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamist ja õppimist toetavad põhjalikumad ajalooteadmised ja õppevahendid	35
• Mida õpetada: peamised pidepunktid ajaloost	36
• Kontekst ja areng	37
• Kontseptsiooni mõistmine	43
 Kuidas käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?	 48
• Proovikivid ja võimalused	51
• Läbivad põhimõtted	54
• Õpetamise ja õppimise lähenemisviisid	56
• Poliitika, õppekava ja koolitamine	67
 Lisamaterjalid	 76
 Muud IHRA allikad	 79

Kokkuvõte

Aastatel 1933–1945 olid Euroopa romad Natsi-Saksamaa ja teiste fašistlike riikide ning nende kaasosaliste sihtmärk, kannatades pikaajalise diskrimineerimise ja rassistliku ideoloogia propageerimise all. Hinnanguliselt hukati romade genotsiidis kuni 500 000 inimest. Paljud romad vangistati, neid kasutati sunnitöölisena või allutati sundsteriliseerimisele ja meditsiinikatsetele. Natside okupeeritud Euroopas kiusati romasid taga erineval viisil ning erinevate kurjategijate, sealhulgas okupatsioonivägede ja kohalike elanike poolt, aidates kaasa erisuguste kogemuste kujunemisele roma kogukondades.

IHRA soovitud romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemiseks hariduses toetavad IHRA strateegilisi prioriteete, milleks on holokausti ja romade genotsiidi ajalooliste tõendite säilitamine ning väärtõlgenduste tõkestamine. Nende soovitude avaldamisega soovib IHRA pakkuda riikidele tugevat alust, mis aitab käsitleda romade tagakiusamise ajalugu peavoolu teadusuuringutes, mälukultuuris ja hariduses. Soovitude eesmärk on aidata nii poliitikakujundajaid kui ka haridustöötajaid ja praktikuid nende jõupingutustes.

Need soovitud, mis tuginevad 35 liikmesriigi delegaatide teadmistele, on mõeldud selleks, et:

- rõhutada, kui oluline on edendada romade genotsiidi õpetamist ja õppimist;
- süvendada teadmisi romade tagakiusamisest ja genotsiidist, samuti nende vastupanust ning tegevusvõimekusest tagakiusamise ja massimõrvadega vastamisi seistes;
- luua õppekeskkondi, mis põhinevad romade tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemise heal taval, ning pakkuda praktilisi suuniseid, et toetada riiklike ja piirkondlike õppekavade, õppevahendite ja õpetajakoolituse algatuste (sealhulgas formaalse, informaalse ja mitteformaalse hariduse võimaluste ning osalejate ja asutuste, nagu muuseumid, memoriaalid, raamatukogud, arhiivid ja kodanikuühiskonna algatused, muu hulgas romade juhitud organisatsioonid) edasist arendamist;
- edendada kriitilist mõtlemist romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi ning selle pärandi teemadel, mis rõhutab asjaolu, et vähene teadlikkus genotsiidist on mõjutanud romade praegust olukorda;
- aidata edendada inimõigusi ja genotsiidiennetust hariduses. Need soovitud on orienteeritud tulevikule, püüdes suurendada teadlikkust mineviku ja oleviku seosest ning edendada romade kaasamist mälukultuuri ja ühiskonda.

Romade häääl

„Saades rohkem teada romade tagakiusamisest ja genotsiidist natsirežiimi ajal ning roma kogukondade kogemustest Teise maailmasõja järel, on meil hindamatu võimalus õppida Euroopa ajalugu ühe sellise rõhutatud inimrühma vaatenurgast, keda ei ole kunagi varem kuulda võetud.“

Tania Gessi, Ühendkuningriik

„Roma kogukonnad kannatavad tänapäeval endiselt marginaliseerimise ja eelarvamuste all. Nende ajaloo vähene tundmine põlistab stereotüüpe ja süsteemset diskrimineerimist, hoides neid vaesuse ja tõrjutuse tsüklis. Ühiskond, mis eirab nii olulist osa ajaloost, kordab tõenäoliselt oma vigu. Teadmatus tekitab eelarvamusi, nõrgestab meie kollektiivset moraalisüsteemi ja pidurdab sotsiaalset arengut. Selle ajaloo mittetundmine piirab maailma mõistmist. See ei lase teiste inimeste võitlusi täielikult mõista.“

Adonis Borneo Salihi, Horvaatia

1 Miks käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Romade tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemine parandab teadlikkust Euroopa ajaloo ühest olulisest peatükist – **see heidab valgust vähe tähelepanu saanud ajaloolisele sündmusele**, sügavalt juurdunud eelarvamustele ning jätkuvale romavastasusele / romade diskrimineerimisele. Romade genotsiidi eitamine tavaühiskonnas on tinginud romade jätkuva marginaliseerimise tänapäeval. Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine ja tundmaõppimine võimaldab edendada ajaloolist arusaamist, kriitilist mõtlemist ning teadlikkust sotsiaalsest ebaõiglusest tänapäeva ühiskonnas.

Peale selle, et romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine ja tundmaõppimine pakub võimalust **uurida sotsiaalset dünaamikat ja protsesse**, mis aitasid kaasa diskrimineerimisele, sotsiaalsele tõrjutusele ja mõrvadele, eeldab see eri riikides toime pandud **kuritegudele kaasa aitamise juhtumite ning nende järelmõjudest tuleneva ebaõigluse kriitilist analüüsi**. Hariduskogukond saab rõhutada romade tegevusvõimekust diskrimineerimise ja tagakiusamise vastu võitlemisel enne Teist maailmasõda, selle ajal ja järel ning vaidlustada romade negatiivset kuvandit ja stereotüüpe, mille kurjategijad on loonud.

Peatükis „Miks käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi“ antakse hariduskogukonnale soovitusi selle kohta, kuidas neid minevikusündmusi uurida, mõeldes ühtlasi sellele, kuidas need kujundavad olevikku.

2 Mida õpetada romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta?

Kuigi romade genotsiidi on vähe uuritud, peaks selle teema käsitlemine hariduses põhinema tõestatud faktidel. Õppijatele tuleks tutvustada selle **genotsiidi ajaloolisi tingimusi ja peamisi etappe** – mis varieerusid olenevalt riiklikust ja kohalikust kontekstist – ning kirjeldada, miks ja kuidas üksikisikud ja institutsioonid kuritegusid algatasid või neis osalesid või neis osalemisest keeldusid. Õpetamine peaks keskenduma sellele, **millist mõju avaldasid romadele tagakiusamine ja massimõrvad** ning kuidas romad sellele reageerisid ja vastu hakkasid.

Õppijatele tuleks anda võimalus arutleda **romade tagakiusamise ja genotsiidi ajaloolise kogemuse ajakohasuse üle kolmel tasandil**: roma kogukondade olukord tänapäeval, romavastasus / romade diskrimineerimine ja **üldine arusaam genotsiidist**. See võib aidata paremini mõista ka seda, kuidas on romadevastane genotsiid seotud holokaustiga ja kuidas natside rassistlik ideoloogia neid mõlemaid toitis.

Peatükis „Mida õpetada romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta“ kirjeldatakse põhilist ajaloolist sisu, mis pakub konteksti ja toetab selle teema käsitlemist, ning mõisteid, mis aitavad neid kuritegusid ning nende eeldusi ja pärandit mõista.

3 Kuidas käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Haridustöötajad võivad olla kindlad, et romade genotsiidi saab hoolika ettevalmistuse ja sobivate materjalide toel tõhusalt ja edukalt õpetada.

Peatükis „Kuidas käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi” antakse soovitusi, mille eesmärk on toetada poliitikakujundajaid, haridusministeeriumeid ning haridustöötajaid. Selles arutatakse raskusi ja võimalusi selle teema käsitlemisel ning esitatakse praktilisi kaalutlusi seoses haridustöötajate piiratud aja ja ressurssidega.

See peatükk aitab haridustöötajatel:

- õpetada romade genotsiidi, rõhutades, kui tähtsad on ajalooliste faktide ja võrdluste ning keelekasutuse ja kujundite **tundlikkus ja täpsus**;
- asetada romade genotsiid natsirežiimi ajal roma kogukondi puudutava **diskrimineerimise ja eelarvamuste laiemasse ajaloolisesse konteksti**;
- edendada selle ajaloo tundmaõppimist ja sellest ajaloost õppimist, aidates õppijatel ära tunda hirmutegude ja genotsiidi **hoiatusmärke**, näidates samal ajal, kui palju on kaalul, kui neid eirata;
- selgitada romade tagakiusamise ja genotsiidiga seotud kogemuse **eripära**;
- rõhutada, miks on romade genotsiidi käsitlemise **fookus oluline ja tähenduslik** haridustöötajatele ja õppijatele, kes püüavad genotsiidi mõista, ning toonitada, kui oluline on järellainetuses genotsiidi tunnistamine, selle tundmaõppimine ja mälestamine;
- muuta õppimisvõimalused **mälestusürituste** ning memoriaalide ja muuseumide külastamise osaks;
- luua positiivseid ja kaasavaid õppekeskkondi;
- kasutada õppijakeskseid lähenemisviise, mis toetavad **kriitilist mõtlemist** ja refleksiooni, seavad **romade vaatenurga** esikohale ning aitavad õppijatel **luua asjakohaseid seoseid** romade tagakiusamise ja genotsiidi ning praeguse romavastasuse / romade diskrimineerimise vahel;
- **rakendada soolist perspektiivi** romade tagakiusamise ja genotsiidi uurimisel, sest sooline aspekt avab palju uusi kihte, mis on olulised selle teema paremaks mõistmiseks.

Romade hääl

„Mind teeb väga murelikuks, kui näen, kuidas natsionalism ja paremäärmuslus tänapäeva maailmas üha laiemalt levivad. Olen oma perega pidanud kogema, milleni rassism ja vägivald viia võivad. 1990. aastatel kogesin kahte paremäärmuslaste rünnakut, mis olid suunatud minu isiku ja ettevõtte vastu. Auschwitzi ohvrite pärand on kõigi rahvaste ja siia kogunenud ülemaailmse kogukonna kohustus ja vastutus. Küsimus ei ole ainult vähemuste, nagu sintide, romade ja juutide kaitsmises, vaid ka selles, et praegu peame – tõsisemalt kui kunagi varem – kaitsma oma demokraatiat ja õigusriiki.“

Christian Pfeil, Saksamaa

„Haridustöötajad seisavad sageli silmitsi ressursside vähesuse, ebapiisava koolituse ja paindumatute õppekavadega, milles romade ajalugu tähtsaks ei peeta. Nende takistuste ületamine on mitmekülgse hariduse andmiseks ülioluline. Poliitikakujundajad ja õpikute autorid peaksid tegema tihedat koostööd roma kogukondadega, et töötada välja kõikehõlmavad õppekavad ning tagada hariduslike algatuste piisav rahastamine.“

Adonis Borneo Salihi, Horvaatia

„Vaenukõne ja väärkohtlemine ohustavad demokraatia ja inimõiguste põhiväärtusi ja aluspõhimõtteid ning see on vastuvõetamatu. Seetõttu on teadmised genotsiidist ja hirmutegudest, millega natsirežiimi ohvrid kokku pidid puutuma, väga tähtsad. Nii romad kui ka muud rahvad peavad mõistma, et see, mis holokausti ajal toimus, oli üdini vale, ja et sellele ei saa olla mingit õigustust ega vabandust. See on kindlasti oluline sõnum mitteromadele – eelkõige seetõttu, et ilma selle arusaamata ei saa tänapäeval romade diskrimineerimise ja väärkohtlemisega tegeleda.“

Olena Vaidalovych, Ukraina

Sissejuhatus

Põhjendused

Holokausti Mälestamise Rahvusvaheline Ühendus (IHRA) ühendab kolmekümne viie liikmesriigi valitsusi ja eksperte, et tugevdada, edendada ja süvendada holokaustialast haridust ning holokausti mälestamist ja uurimist kogu maailmas. IHRA ainulaadne positsioon võimaldab anda põhjalikke soovitusi holokausti ja romade genotsiidi käsitlemiseks hariduses, toetudes oma rahvusvaheliste delegaatide asjatundlikkusele.

Alates Romade genotsiidi komitee asutamisest 2009. aastal kuni romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsiooni vastuvõtmiseni 2020. aastal on romade genotsiid olnud IHRA ülesannete keskmes.

2021. aasta oktoobris toimunud Malmö rahvusvahelisel holokausti mälestamise ja antisemitismi vastu võitlemise foorumil lubas IHRA töötada välja soovitusel romade genotsiidi käsitlemiseks hariduses. See lubadus põhines 2020. aasta IHRA ministrite deklaratsioonil, milles IHRA liikmesriigid kohustusid mälestama romade genotsiidi ning tunnistama, et selle genotsiidi tähelepanuta jätmine on sillutanud teed eelarvamustele ja diskrimineerimisele, mida paljud roma kogukonnad veel tänapäevalgi kogevad.

Selle väljaande avaldamisega soovib IHRA toetada liikmesriike selle kohustuse täitmisel ning aidata neil kaasata romade tagakiusamise ajalugu peavoolu teadusuuringutesse, mäluksuuri ja haridusse.

Need soovitusel tuginevad IHRA soovitustele holokausti käsitlemiseks hariduses, mis võeti konsensusel alusel vastu 2019. aastal IHRA Luxembourgil plenaaristungil, ja järgivad sarnast struktuuri. Soovitustes antakse suuniseid, miks, mida ja kuidas õpetada, ning käsitletakse konkreetseid probleeme, mis on seotud romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamise ja õppimise edendamisega. Eelkõige käsitletakse nendes soovitustes romade vastu toime pandud kuritegude eiramist, nende ajaloosündmuste vähest uurimist ja kvaliteetsete õppematerjalide puudumist ning sellest tulenevalt haridustöötajate ja -kogukonna vähest kokkupuudet selle teemaga.

Nende soovituste eesmärk on pakkuda ekspertide väljatöötatud raamistikku ning julgustada poliitikakujundajaid edendama ja arendama haridusmaterjale ja -programme, mis kajastavad nende riikide ajalugu ja vastavad elanikkonna vajadustele.

Soovituste eesmärgid

Rahvusvahelise eksperdirühma koostatud väljaande „IHRA soovitused romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemiseks hariduses“ eesmärk on anda poliitikakujundajatele, õpetajate koolitajatele ja haridustöötajatele – sealhulgas kooliõpetajatele, muuseumipedagoogidele, mäluasutuste töötajatele ja kodanikuühiskonna haridustöötajatele – faktidel põhinev ja hariduslikult usaldusväärne raamistik, mis aitab parandada teadlikkust romade genotsiidi ajaloost ja romavastasusest / romade diskrimineerimisest tänapäeval.

Nende soovituste eesmärk on pakkuda poliitikakujundajatele, haridustöötajatele ja praktikutele eksperditeadmisi, mis aitavad neil:

- süvendada teadmisi romade tagakiusamisest ja genotsiidist ning romade vastupanust ja tegevusvõimekusest seoses natsikuritegudega, kindlustades arusaamade paikapidavuse, parandades samal ajal teadlikkust romavastasuse / romade diskrimineerimise tagajärgedest;
- luua kaasahaaravaid õppekeskkondi, tuginedes romade tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemise heale tavale;
- edendada kriitilist ja reflektiivset mõtlemist romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi teemadel, nagu roma kogukondade jätkuv sõjajärgne diskrimineerimine ja tõrjumine tavaühiskonna puudulike teadmiste tõttu, romade kannatuste eiramine ja roma ohvrite hüvituste puudumine ning selle kõige mõju romavastasusele / romade diskrimineerimisele tänapäeval;
- määrata kindlaks asjakohased allikad ja head tavad formaalhariduses ja informaaalses õppes ning pakkuda praktilisi suuniseid riiklike õppekavade ajakohastamiseks;
- aidata edendada inimõigusi ja genotsiidiennetust hariduses. Kuigi nende soovituste juured on sügaval minevikus, on need tulevikule orienteeritud, püüdes edendada romade laiemat tunnustamist ning kaasamist mälukultuuri ja ühiskonda.

Nende soovituste eesmärk on anda suuniseid põhimõtete, strateegiate ning õppematerjalide ja -meetodite väljatöötamiseks riiklikul ja kohalikul tasandil. See peaks hõlmama riigi ja kohaliku tasandi roma kogukondade ning teiste asjaomaste sidusrühmade aktiivset osalust mälestuste säilitamises ja hariduses, näiteks memoriaalide ja muuseumide loomises. Hariduslikke teavitusprogramme ja -materjale saab kohandada eri vanuserühmadele ning nii formaalhariduse kui ka mitteformaalse õppe jaoks.

Kontekst ja terminikasutus

Nende soovitude keskmes on romade tagakiusamine ja genotsiid natsirežiimi ajal. Ajaloolisest diskrimineerimisest ja pseudoteaduslikust rassistlikust ideoloogiast innustatuna võtsid natsid ja nende kaasosalised sihikule Euroopa romad.

Natside okupeeritud Euroopas kiusati romasid taga eri viisil ja erinevate kurjategijate, sealhulgas okupatsioonivägede ja kohalike elanike poolt, aidates kaasa erisuguste kogemuste kujunemisele roma kogukondades.

Nendes soovitustes kasutatakse IHRA vastuvõetud määratlusi ja termineid. Väljend „*natsid ja nende kaasosalised*“ või muud sarnased sõnastused viitavad Natsi-Saksamaale ning nendele fašistlikele ja äärmuslikele natsionalistlikele partneritele ja teistele kaasosalistele, kes nendes kuritegudes osalesid.

Mõistet „*roma*“, mis võeti ametlikult kasutusele esimesel romade maailmakongressil 1971. aastal, kasutatakse siinsetes soovitustes üldmõistena, millega kirjeldatakse India päritolu Euroopa vähemust, kellel on oma ajalugu, keel ja kultuur. See hõlmab rohkem kui neljakümme seotud rühma, millest mõni on otsustanud seda mõistet mitte kasutada. Roma keeles, mis on paljude nende rühmade keel, kasutatakse mõistet „*roma*“ kõigi kogukondade liikmete kohta.

Mõne romade tagakiusamise ja genotsiidi mälestamisega seotud termini üle peetakse jätkuvalt arutelusid ning debatte. Me käsitleme selliseid juhtumeid ilma eelistuseta.

Roma õpetlased on pakkunud välja mitu roma keelest tuletatud terminit romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi kohta (näiteks *Samudaripen*, mis tähendab „kõigi mõrvamine“). On väga oluline konsulteerida kohalike roma kogukondade ja ekspertidega eelistatud terminoloogia küsimustes kohalikus ja riiklikus kontekstis.

Nendes soovitustes hõlmab mõiste „romad“ nii mehi, naisi kui ka mittebinaarseid inimesi.

Mõistel „*romavastatus*“ on teistsugune tähendus kui mõistritel „*romavastane rassism*“, „*romade diskrimineerimine*“ või „*viha romade vastu*“.

Mõisted „*romavastane rassism* / *romade diskrimineerimine*“ kirjeldavad viha romade kui etnilise rühma vastu. Need viitavad romade diskrimineerimisele põhjusel, et nad on romad. Teisisõnu, need mõisted on ksenofoobia sihipärane erivorm.

Romavastasus viitab vihkamisele, mis põhineb rassistikul ja stereotüüpsel arusaamal „mustlastest“ (saksa keeles „*Zigeuner*“) ning selle mõistega seotud vääratel rassistlikel omadustel. Selle viha sihtmärk on sageli romad, kuid need võivad olla **mis tahes üksikisikud või rühmad, keda peetakse selle rassistliku kontseptsiooni järgi sobivaks**. See on oluline mõiste, kuna aitab esile tuua ja selgitada rassistlikku arusaama, mis on ühiskonnas sügavalt juurdunud. Mõiste „*romavastasus*“ **suunab fookuse rassistile, mitte ohvrile**. „Mustlast“ ei ole olemas – see on vaid moonutatud rassistlik konstruktsioon vihkaja peas. Mõiste „*romavastasus*“ tähendus rõhutab ühiskonna vastutust rassistliku tõrjutuse pikaajaliste tagajärgede eest.

Mõiste „*Zigeuner*“ või selle vaste mõnes muus keeles on alati halvustav ja seda ei tohiks kunagi kasutada, eriti hariduskontekstis.

Õppematerjalide ja mälestamistegevuste väljatöötamisse kohalikul ja riiklikul tasandil on oluline kaasata kohalikke roma kogukondi.

IHRA romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsioon

Nendes soovitustes viidatakse romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsioonile, mille IHRA kiitis heaks 2020. aastal:

Romavastasus / romade diskrimineerimine on nii üksikute avalduste ja tegude kui ka institutsionaalse poliitika ja tavade väljendamine, mis on seotud roma kultuuride ja eluviiside marginaliseerimise, tõrjumise, füüsilise vägivalga ja alavääristamisega ning vihakõnega, mis on suunatud nii romade kui ka teiste isikute ja rühmade vastu, keda natsismiajastul tajuti, häbimärgistati või kiusati taga „mustlastena“ ja kelle suhtes tehakse seda ka tänapäeval. Seetõttu koheldakse romasid kui väidetavat võõrrühma ning neid seostatakse mitme halvustava stereotüübi ja moonutatud kuvandiga, mis esindavad rassismi erivormi.

Töödefinitsioonis täpsustatakse romavastasuse / romade diskrimineerimise tänapäevaseid väljendusvorme, võttes arvesse üldist konteksti näidetes.

Lisateavet romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsiooni kohta leiate [IHRA veebilehelt](#).

Romade genotsiidi eitamine ja väärtõlgendamine

IHRA õiguslikult mittesiduv holokausti eitamise ja väärtõlgendamise töödefinitsioon kõlab järgmiselt:

Holokausti eitamine on mõtteviis või maailmavaade, mis eitab ajaloolist tegelikkust ning juutide hävitamise ulatust natside ja nende kaasosaliste poolt Teise maailmasõja ajal, mis on tuntud holokausti või shoah'i nime all, ja selle propageerimine. Holokausti eitamiseks nimetatakse eriti igasuguseid katseid väita, et holokaust/shoah ei toimunud. Holokausti eitamiseks võib pidada ka peamiste hävitusviiside (gaasikambrid, massilised mahalaskmised, näljutamine ja piinamine) või juudi rahva genotsiidi tahtlikkuse avalikku eitamist või kahtluse alla seadmist.

Romade genotsiidi väärtõlgendamine kätkeb samu strateegiaid. IHRA juhtis romade genotsiidi eitamisele ja moonutamisele tähelepanu kampaania „#ProtectTheFacts“ raames 2024. aastal.

Romade hääl

„Haridus- ja mälu poliitika kujundajad peaksid tegema tihedat koostööd roma kogukondadega. Roma kogukondi tuleb samuti harida nende enda mineviku kohta, kuid nende vaatenurgad, vajadused ja narratiivid peaksid olema oluline osa sellest, mida ja kuidas romade ajaloost räägitakse.“

Anna Daróczy, Ungari

Kellele on need soovitusel kasulikud

Need soovitusel on mõeldud poliitilistele otsustajatele (poliitikanõunikud, ministrid, haridusametnikud jne), hariduse ja mälu kultuuri valdkonna poliitikakujundajatele, õpetajakoolituse ja koolide õppekavade koostajatele, õpikute autoritele, õpetajate koolitajatele, õpetajatele, muuseumide, memoriaalide, arhiivide ja raamatukogude haridustöötajatele ning formaalse hariduse ja mitteformaalse õppe esindajatele (kodanikuühiskonnas ja valitsusvälistes organisatsioonides).

Need spetsialistid täidavad oma õppekeskkonnas eri rolle, kuid kõigil tasub kriitiliselt mõelda, miks, mida ja kuidas romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta õpetada.

Kuna mälestamisüritused ja -tavad on õppimise ja teadlikkuse edendamiseks olulised, võivad neid soovitusi kasutada ka valitsused ja/või vabaühendused, et töötada välja romade tagakiusamise ja genotsiidi mälestamise programme, sealhulgas tseremooniaid, näitusi ning töötube.

Kuidas soovitusi kasutada

Soovitused koosnevad järgmistest peatükkidest:

1. Põhjused: **miks** käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?
2. Sisu: **mida** õpetada romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta?
3. Hariduspoliitika ja pedagoogika: **kuidas** käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Soovitustes läbivalt kõlav **romade hääl** väljendab roma kogukonna liikmete, sealhulgas noorte ja ellujäänute järeltulijate vaatenurki, kajastades erinevaid kogemusi ja seisukohti romade tagakiusamise ja genotsiidi pärandi ja tagajärgede suhtes ning hariduse tähtsust tänapäeval.

Soovitustes esitatud ajaloolised näited ei ole kõikehõlmavad ega universaalsed. Haridustöötajad peaksid võimaluse korral kasutama kohalikke ja kontekstipõhiseid näiteid ning romade vaatenurki lõimivaid kaasavaid õppemeetodeid.

Seda ajalugu tuleks õpetada empaatia ja ettevaatusega, sest see teema võib esile kutsuda traumeerivaid isiklike ja/või perekondlike mälestusi, eriti roma pedagoogidele ja õppijatele nii klassiruumis kui ka muudes õppekeskkondades.

Ajalooline näide

1

Romade mälestuskeskus Uštica Horvaatias ja Lety u Pisku memoriaal Tšehhi Vabariigis on ehitatud algsele kohale romade Teise maailmasõja aegse genotsiidi mälestamiseks. Need on suurepärased näited kohalike roma kogukondade ja aktivistide algatuste ning nende koostöö kohta riikide valitsustega.

Miks käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Romade häääl

„Romade natsismiaegse tagakiusamise tundmaõppimine aitab arendada empaatiat ja sügavamat arusaama inimkannatustest. See võimaldab näha oma kogemusest kaugemale ja tunnistada ebaõiglust, mis on teistele osaks saanud – inimesed võivad muutuda kaastundlikumaks ja sotsiaalselt teadlikumaks.“

Adonis Borneo Salihi, Horvaatia

„IHRA soovitusel võivad avaldada mõju roma noorte identiteedi tugevdamisele. Selleks tuleb luua keskkond, kus nad saavad üles kasvada ilma diskrimineerimiseta ning olla kindlad oma identiteedis ja tulevikus, austades samal ajal oma ajalugu ja mitmekesisist kultuuritausta ning kuuluvust. See aitab ka tavaühiskonnal paremini mõista seda osa romade ajaloost ja mitte kohelda neid „võõramaalaste“ või „autsaideritena“.

Olena Vaidalovych, Ukraina

Miks käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Romade tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemine on hädavajalik, et saavutada järgmised eesmärgid:

Romade genotsiidi tunnistamine

Natside võimuletulek Saksamaal 1933. aastal ja sellele järgnenud sõda vallandasid romade tagakiusamise ning mõrvamise. Süstemaatiline genotsiid toimus Saksa Reichis ja okupeeritud aladel, samuti mõnes koostööd tegevas riigis, ning hõlmas Teise maailmasõja lõpuks 1945. aastal enamikku Euroopa riikidest. Selle kuriteo tagajärgede mõju on olnud põlvkondadeülene.

Romade genotsiidi on aastakümnete jooksul valdavalt eiratud. Roma aktivistide ja vabaühenduste järjepideval survele tehti selle ametliku tunnistamisega algust 1980. aastatel. Paljud riigid on ametlikult tunnistanud oma rolli selles genotsiidis. Kuid romade kannatused ei ole ikka veel piisavalt tähelepanu saanud, mis on tingitud vähestest teadmistest ja negatiivsest suhtumisest roma vähemusse. Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine ja tundmaõppimine tähendab selle ajaloo tunnistamist ja edasiandmist ning romavastasuse / romade diskrimineerimise järelmõjude uurimist. Selle genotsiidi kui olulise ajaloosündmuse tundmaõppimine on juba iseenesest vajalik. Üks märkimisväärne samm tunnistamise suunas oli mälestuspäeva (2. august) kehtestamine, mille algatasid roma kogukonnad ja mida toetasid paljud riigid, eriti pärast Euroopa Parlamendi 2015. aasta resolutsiooni.

Romavastasuse ja romade vihkamise ajalooliste põhjuste analüüs

Romade genotsiidi tundmaõppimisel peaksid õppijad aru saama kaugeleulatuvatest tagajärgedest, mis kaasnevad vähemuste vastu suunatud stereotüüpide, eelarvamuste ja vaenulikkusega. Paljudes Euroopa

piirkondades on romasid sajandite vältel häbimärgistatud ja tagakiusatud. 19. sajandil tekkisid etniliselt määratletud rahvusriigid. See tõi kaasa vähemusi tõrjuva natsionalismi leviku ja jättis hiljem paljud romad kodakondsuseta.

Sajandeid kestnud romavastasuse tunnistamise kõrval on vaja tunnistada ka romade ajaloolist panust, kultuurilist mõju ja õigusega väljateenitud kohta nende vastavates riikides.

Natsirežiimi romavastane poliitika kasutas ära laialt levinud stereotüüpe ja sügavalt juurdunud eelarvamusi, juurutades ning kinnistades neid oma rassistlikus ideoloogias. See väljendus Saksamaa ja Saksamaa poolt okupeeritud riikide genotsiidipoliitikas. Teine maailmasõda võimaldas Saksamaad järgivate riikidel viia ellu oma poliitikat ja tagakiusamist kohalike roma kogukondade suhtes.

Massimõrvadeni viinud tingimuste ja protsesside tundmaõppimine

Romade genotsiid ei toiminud üleöö. See on väga pika tagakiusamise ajaloo kulminatsioon. On oluline mõista selle sügavamaid põhjuseid ja konteksti ning hävitamiseni viivaid protsesse. Rassipoliitika järgi jäeti mustlastena määratletud inimesed inimõigustest ilma ning neile sai osaks sotsiaalne ja majanduslik tõrjutus. Enamik rahvastikust seda ei vaidlustanud ja nii tõi see kaasa hävingu: romad võeti sihikule, steriliseeriti vägisi, küüditati, näljutati surnuks ning mõrvati getodes, koondus- ja hävituslaagrites või hukati otse leidmiskohas.

Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine peaks näitama, et see ei olnud üksiku juhtum. See kasvas diktatuuri kontekstis, saavutades kulminatsiooni sõja ajal ja holokausti taustal. Genotsiidi vallasid, toetasid ja viisid ellu paljud osalised: akadeemikud, teadlased, poliitikud, mitmesugused haldus- ja julgeolekuasutused, sõjaväeüksused ning tavakodanikud.

Romade hääl

„Romade kannatuste mittetunnistamisega ei hoita elus mitte üksnes marginaliseerimise ja trauma tunnet, vaid tekitatakse oht, et minevikus tehtud vead võivad korduda. Samal ajal kui me mälestame ellujäänute vastupidavust, peame tunnistama ka probleeme, millega nad jätkuvalt silmitsi seisavad.“

Klaudia Veizaj, Albaania

Romade hääl

„Romade käsitlemine üksnes ohvritena tuleks asendada tõsiasjaga, et romad olid fašismivastased ja vastupanuvõitlejad. Paljud romad olid partisanid, tõelised fašismi vastu võitlejad. Romad peaksid kuuluma Teise maailmasõja võitnud rahvaste hulka. Rohkem tähelepanu tuleks pöörata romade osalusele – mitte ainult kannatustele – Euroopa ülesehitamises pärast Teist maailmasõda. Romad vajavad uhkustunnet. Seda tuleks toetada.“

Osman Balić, Serbia

Kurjategijatelt edasi kandunud negatiivsetest arusaamadest vabanemine

Et tagada oma tegevuse õiguspärasus, tuginesid natsikurjategijad pikaajalistele ajaloolistele stereotüüpidele ja nimetasid romasid häbistavalt asotsiaalideks ja sündinud kriminaalideks. See moonutatud kuvand jäi pärast sõda püsima ning takistas nende kuritegude eest karistamist ja nende genotsiidina tunnistamist. Need kurjategijate levitatud arusaamad on tänini väga suure mõjuga.

Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine on vahend, mis aitab arusaamu vaidlustada ning muuta. Ohvrite ja ellujäänute ning nende perekondade lood peavad olema selle teema käsitlemise keskmes. Nende lugude kuulamine aitab mõista, kuidas nad tagakiusamist kogesid ja kui suur on selle kogemuse koorem järeltulevatele põlvedele.

Genotsiidi õpetamine peaks hõlmama ka nende romade lugusid, kes osutasid natsidele ja nende kaasosalistele vastupanu ning aitasid kaasa nende lüüasaamisele.

Mineviku ja tänapäeva kaasosaluse ning vastutuse kriitiline analüüs

Pärast Teist maailmasõda jäid erinevad romavastasuse / romade diskrimineerimise vormid püsima. See aitas kurjategijatel vähendada küüditamiste ja mõrvade tähtsust ning näidata neid ennetusmeetmetena väidetava kuritegevuse vastu. Riigid väitsid, et romavastaseid kuritegusid panid toime üksnes Saksa väed. Paljudel okupeeritud aladel avaldasid kaasosalised ja mõned elanikerühmad tegelikult toetust Natsi-

Saksamaa mõrvarlikele kuritegudele romade vastu. Saksamaa liitlasriikides oli riiklikel ametitel sageli juhtiv roll tagakiusamises ja mõned võtsid romade vastu erimeetmeid, näiteks rajasid väljasaatmis- või kinnipidamislaagreid. Erinevate põhjuste ja olukordade arutamine aitab kindlaks teha riiklike eripärasid.

Veel aastakümneid pärast Teise maailmasõja lõppu rakendasid paljud riigid romavastaseid sunnimeetmeid, nagu range eraldamine, sundsteriliseerimine, laste äravõtmine või paigutamine erikoolidesse ning genotsiidis ellujäänute ja nende perekondade ümberasustamine. Paljudes riikides diskrimineeritakse romasid veel tänapäevalgi, jättes nad õigusega väljateenitud kodanikustaatusega.

Minevikuga silmitsi seismine ja selle käsitlemine hõlmab genotsiidi ajal toimunud kaasosaluse ja sellega kaasneva vastutuse ning selle järellainetuses aset leidnud ebaõigluse kriitilist analüüsi.

Ajaloolised näited

2

Romani Rose (1946), kes sündis sintide perekonnas Saksamaal Heidelbergi linnas, on Saksamaa sintide ja romade kesknõukogu asutaja. Genotsiidis mõrvati kolmteist tema sugulast. Tal oli oluline roll genotsiidi tunnistamises Saksamaal 1982. aastal ning sintide ja romade tunnustamises Saksamaa rahvusvähemusena. Tema eestvedamisel rajati Berliini keskne mälestusmärk natsionaalsotsialistliku režiimi ajal mõrvatud Euroopa sintide ja romade auks ning see avati 2012. aastal.

3

Saksamaa annekteeritud Böömi- ja Määrimaa Riigiprotektoraadis asuvas Lety u Piskus oli spetsiaalne laager, kuhu saadeti sintid ja romasid. Paljud surid selles laagris, enamik aga saadeti edasi Auschwitz-Birkenausse. Laagri ajalugu vajas pärast 1945. aastat unustusehõlma ja selle territooriumile rajati tööstuslik seafarm. 1990. aastatel tekitas selle ala kasutamine märkimisväärset pahameelt ja farmist sai avaliku vaidluse keskpunkt. Tänu ellujäänute ja aktivistide toetusele sai Tšehhi riik selle territooriumi oma valdusse ja rajas sinna mälestusmärgi, mis avati 2024. aasta aprillis.

Teadlikkuse suurendamine romavastasuse ja romavastase rassismi püsimisest

Romad puutuvad endiselt kokku vägivalga ja tagakiusamisega ning neid ähvardab isegi veel tänapäeval oht sattuda genotsiidi ohvriks. Vaenukõne ja eelarvamused selle vähemuse suhtes on paljudes piirkondades laialt levimas. Romavastasus on üks peamisi sotsiaalse tõrjutuse ja marginaliseerimise põhjusi. Peale selle võetakse romad sotsiaalsete ja poliitiliste muutuste ajal sageli patuoinastena sihikule. Romade genotsiidi tundmaõppimine võib aidata mõista, kui ohtlikud on sellised hoiakud ja käitumine ning kuidas need võivad teatud tingimustes laieneda.

Usaldusväärsetel ajalooüritingutel ja pedagoogikal põhinev õpetamine võimaldab tuvastada kallutatud arusaamu ning narratiive. See aitab ka mõista erinevusi faktide ja poliitikast või ideoloogiast ajendatud konstruktsioonide vahel. Peale selle parandab see kriitilist mõtlemist ning lõhub ohtlikke ja halvustavaid kuvandeid ja stereotüüpe.

Romade hääl

„Mälu ja mälestamise õpetamine on ühelt poolt romade identiteedi tugevdamise vahend, teiselt poolt aga inimõiguste eest ja diskrimineerimise vastu võitlemise vahend.“

Olena Vaidalovych, Ukraina

„Romade genotsiidis ellujäänute ja nende järeltulijate jaoks võib nende kogemuste vähene mõistmine ja mittetunnistamine põhjustada eraldatuse ja nähtamatuse tunnet ning traumat. Ilma vajaliku tunnustuse ja toetuseta võib inimestel olla raske tagakiusamisest põhjustatud põlvkondadeülese traumaga toime tulla ning sellest paraneda. Ilma genotsiidi ja selle mõju tervikliku arusaamata võib selle ajaloosündmuse käsitlemine õppekavades jääda puudulikuks. See võib põlistada stereotüüpeid eelarvamusi, väärarusaamu ja teadmatust roma kogukonna kohta, mis takistab diskrimineerimise vastu võitlemist ja lõimumise edendamist.“

Mia Taikon, Rootsi

„Riiklikul tasandil toetab selle ajaloo mõistmine kõigi ohvrite lugude mälestamist ning aitab kujutada meie minevikku kaasavamal ja ausamal viisil. See teadlikkus võib aidata kujundada paremat poliitikat ja ühiskondlikke hoiakuid, tervendades seeläbi minevikuhaavu ja edendades ühtsust. Ülemaailmsel tasandil tugevdavad need teadmised meie pühendumist inimõigustele ja aitavad võidelda diskrimineerimise vastu. Neid hirmutegusid tunnistades saavad riigid teha koostööd, et toetada kõrvalejätud kogukondi ja vältida selliste õuduste kordumist.“

Adonis Borneo Salihi, Horvaatia

Mida õpetada romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta?

Romade häääl

„Olen õppinud riigikoolides viisteist aastat ja mitte kordagi selle aja jooksul ei räägitud mulle romade kogemustest holokausti ajal. Kui minu vanaema ei oleks jaganud oma pere lugusid, eriti oma õe lugu, kelle kallal pandi toime meditsiinikatseid, ei oleks ma sellest tragöödiast kunagi teada saanud. Ma tahan näha meie lugusid holokausti käsitlevas hariduses nii oma riigis kui ka mujal maailmas.“

Gina Csanyi-Robah, Kanada

„Poliitilise tahte puudumine võib olla suur probleem. Samudaripeni (holokausti) eiramine ja romade diskrimineerimine võivad piirata avaliku poliitika ja hariduspoliitika elluviimist.“

Javier Amicelli, Argentina

Mida õpetada romade tagakiusamise ja genotsiidi kohta?

Natsirežiimi ja romade genotsiidi ajalugu õpetatakse koolides harva ning haridustöötajate ja õppijate teadmised selle kohta on piiratud. Seetõttu on vaja keskenduda faktiliste teadmiste edastamisele genotsiidi ja selle laiemale konteksti kohta.

Õppijatele tuleks selgitada:

- selle genotsiidi ajaloolisi tingimusi ja peamisi etappe.
- mis ulatuses inimesed või institutsioonid neid kuritegusid algatasid, nende toimepanemises aktiivselt osalesid või nende toimepanemisest keeldusid.
- rassilise tagakiusamise ja massimõrvade mõju romadele ning nende reageeringuid.

Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamine ja õppimine sõltub riigi ja kohalikust kontekstist

Üldteadmisi võib edasi anda kõigile õppijatele, kontekstiga seotud teabe edastamisel tuleks aga lähtuda riigist ja/või kohalikust ajaloost. Õpetajaid julgustatakse määratlema asjakohast riigipõhist sisu, et süvendada õppijate teadmisi:

- Romade genotsiidi algatas Natsi-Saksamaa, kuid see viidi ellu inimeste ja riikide abiga või kaasosalusel.
- Mõned riigid rakendasid romade äärmuslikku tagakiusamist ja mõrvamist - sisuliselt ilma Saksamaa algatuse või toetuseta.
- Sellele genotsiidile aluse pannud etapid, nagu häbimärgistamine, registrisse kandmine, õiguste äravõtmine ja isoleerimine, olid sõjaeelses Euroopas erinevad.

- Riigid, mis ei rakendanud oma territooriumil otseseid tagakiusamismeetmeid, võisid teha muid tagakiusamise ja genotsiidiga seotud tegusid, näiteks sulgesid piire, kiitsid tagakiusamise heaks või eirasid seda, propageerisid rassistlikke ja eugeenilisi toiminguid või osalesid aktiivselt Natsi-Saksamaa sõjategevuses.

Romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamist ja õppimist toetavad põhjalikumad ajalooteadmised ning õppevahendid

Tuleks edasi anda põhiteadmisi järgmiste teemade kohta:

- Romadel, kes elasid Euroopas juba enne tänapäeva riikide loomist, on mitmekesine ajalugu ja identiteet. See, kuidas romasid valdavalt kujutatakse ja käsitletakse, ei kajasta seda mitmekesisust.
- Romad, kes on elanud Euroopas tuhat aastat, on olnud paljude põlvkondade vältel oma elukoha riikide kodanikud, on osa Euroopa ajaloost ja on andnud oma panuse Euroopa kultuuri arengusse.
- Alates 19. sajandist kuni tänapäevani on romad tagakiusamise, rassismi ja sotsiaalse tõrjutuse tõttu püüdnud kanda kinnitada teistes riikides, sealhulgas väljaspool Euroopat. Nad võtsid oma ajaloo endaga uuele kodumaale kaasa.
- Paljudes riikides on romad kaitstud Euroopa rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooniga. Romade võrdsuse, kaasatuse, riikliku kodakondsuse ja Euroopa ühiskondadesse antud panuse rõhutamisel on tähtis roll romavastasuse / romade diskrimineerimise vastu võitlemisel.

Ajalooline näide

4

Anton Reinhardt (1927-1945), Weidenist pärit saksa sinto¹, põgenes 1944. aasta augustis Saksamaalt, ujudes üle Reini jõe Šveitsi. Šveitsi politsei, olles tema varjupaigataotluse tagasi lükanud, andis ta sama aasta septembris Saksamaale üle. Natsid lasid ta 1945. aasta märtsis maha.

¹ Sinto: sõna tähistab sinti meest, Sinizza: sõna tähistab sinti naist.

Mida õpetada: peamised pidepunktid ajaloost

Romade genotsiid oli riiklikult juhitud tagakiusamis- ja hävituskampaania, mille korraldasid Natsi-Saksamaa ja tema kaasosalised aastatel 1933–1945. Seoses üha enamate Euroopa territooriumide annekteerimise ja okupeerimisega Saksamaa poolt ning Saksamaa liitlasriikide kaasosaluse ja isetegevuse tõttu levisid tagakiusamine ja hävitamine laialt.

Põhiteadmised ajaloost võimaldavad õppijatel esitada romade genotsiidist tulenevaid küsimusi ja tõstatada probleeme. Õpitava sisu rühmitamine eri etappideks aitab jagada teadmisi lihtsamini hallatavateks teemadeks. Romade tagakiusamise ja genotsiidi ajalugu tuleks käsitleda koos natsionaalsotsialismi, fašismi, Teise maailmasõja ja holokausti ajalooga.

Varasem ajalugu	• Romavastatus Euroopas • Rassismi ja eugeenika areng • Riikide ülesehitamise mõju alates 19. sajandist • Romad kui eurooplased ning Euroopa ajaloo ja kultuuri lahutamatud osad • Roma kogukonnad 20. sajandi alguses
Natsi-Saksamaa 1933–1939	• Natside rassipoliitika „mustlasteks“ peetud inimeste suhtes • Riiklikud tagakiusamisasutused • Sintide* ja romade vastased meetmed • Rahvusvaheline ja ühiskondlik reaktsioon tagakiusamisele
Teine maailmasõda	• Sõja mõju romade tagakiusamisele • Küüditamised, laagrid, kinnipidamised, sunnitöö ja sundsteriliseerimine • Massimõrvad • Tagakiusamise eri käsitlused ja väljendusvormid Euroopa riikides • Põimunud ajalugu: „eutanaasia“ ohvrid, juudid, muud rühmad ja romad • Vastuhakk ja päästmine
Pärast sõda: järelmõju	• Ellujäänute olukord pärast vabastamist ja põlvkondadeülene trauma • Kurjategijate vastutusele võtmine • Romavastatus sõjajärgsetes ühiskondades • Eitamine ja väärtõlgendamine, vähene tunnustamine ja hüvitamine ning teadusuuringute puudumine • Romade kodanikuõiguste liikumised • Mäletamiskultuur

* Sintid olid suurim mõjutatud rühm Natsi-Saksamaal.

Romade hääl

„Roma kogukonna tagakiusamine jätkub. Romadesse suhtutakse halvaks panuga, sest juurdunud stereotüübid on visad kaduma. Seetõttu on minu jaoks kangelane see, kes suudab tõeliselt aktsepteerida inimest, kes on teistsugune.“

Rasma Pažemeckaite, Leedu

Kontekst ja areng

Et mõista, kuidas romade tagakiusamine ja genotsiid võimalikuks sai, peavad haridustöötajad käsitlema eri protsesse, lähtudes mitmest perspektiivist. Läbivalt on oluline luua seoseid riikide ja kohaliku kontekstiga ning seda konteksti uurida.

Järgnevalt käsitletakse iga teemat eri perspektiividest ning tõstatatud küsimused peaksid andma põhiraamistiku sellele, mida õpetada ja õppida romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi kohta.

Varasem ajalugu: keskajast kuni 20. sajandi alguseni

- Romavastatus / romade diskrimineerimine leidis sajandite vältel aset Euroopa eri piirkondades ja muutus tavanähtuseks, mis põhineb stereotüüpsel arusaamal romadest.
- Nüüdisaegse rassismi tekkimisega 19. sajandil tembeldati romad võõramaalasteks. Rahvusriikide väljakujunemise ajal soodustas etnilise homogeensuse püüdlus paljude diskrimineerivate ja romavastaste seaduste ja algatuste vastuvõtmist. Ilma romade pikaajalise tõrjumiseta, mida toetasid suured ühiskonnarühmad, ei oleks natsirežiim ja sellega koostööd tegevad riigid suutnud oma rassistlikku poliitikat ellu viia.
- Roma kogukondade tegelikkus ei kajastu laialt levinud stereotüüpsetes kuvandites, mis tulenevad teadmatusest ja eelarvamustest. Romad on juba sajandeid olnud osa Euroopa ühiskonnast ning aidanud kujundada Euroopa kultuuri, sealhulgas kunsti, majandust ja keeli.
- Hoolimata sajandeid püsinud eelarvamustest ja diskrimineerimisest suutsid roma naised ja mehed anda oma panuse ühiskonda, poliitikasse ja majandusse.

Natsi-Saksamaa 1933–1939: rassiideoloogia ja poliitiline tegevus

- 1933. aastal Saksamaal kehtestatud natsionaalsotsialistlik diktatuur tühistas kohe põhiõigused, viis oma poliitilised eesmärgid ellu julma terroriga ja rajas riigi, kus rassist sai üks peamisi poliitilisi aluspõhimõtteid.
- Sarnaselt juutidele kuulutati ka sintid ja romad 1935. aastal Nürnbergi seadustel põhinevate õigusaktidega võõraks rassiks. Üleminek rassikontseptsioonile oli romade tagakiusamise natsipoliitika kese, mis võimaldas kasutada palju karmimaid meetodeid kui varasemad tagakiusamisvormid.
- Reichsführer-SS-i Heinrich Himmleri juhtimisel kandis Reichi kriminaalpolitsei koos Berliini rassipuhtuse uurimisüksuse teadlastega kõik Natsi-Saksamaa sintid ja romad registrisse, luues ideoloogilise ja praktilise aluse sellele genotsiidile.
- Sintid ja romad tõrjuti ühiskonna- ja tööelust välja. 1935. aastast loodi Saksamaal ja annekteeritud riikides selle vähemuse jaoks kümneid vangilaagreid. Sel viisil eraldati nad ülejäänud elanikkonnast ja pandi sunnitööle. Juba 1938. aastal saadeti sajad roma mehed rassistlikel põhjustel koonduslaagritesse.

Teine maailmasõda: tagakiusamise karmistamine ja massimõrvad

- Pärast Saksa vägede sissetungi Poola 1939. aasta septembris muutus sintide ja romade vastane poliitika karmimaks - Natsi-Saksamaa kasutas võimalust deporteerida kõik sintid ja romad. Sõda lõi võimaluse massimõrvadeks.
- Romade tagakiusamine Teise maailmasõja ajal toimus Saksamaa poolt okupeeritud riikides erinevalt. Seal, kus romade suhtes rassistlikult käituti ja neid inimrühmana ohtlikuks peeti, oli tagakiusamine karmim. Kohtades, kus romad jäid okupatsioonivõimudele suhteliselt nähtamatuks ja kus puudusid kohalikud romavastased algatused, oli tagakiusamine väiksem. Tagakiusamise raskusaste olenes ka okupatsioonipoliitika tüübist, riigi eripäradest, taktikalistest kaalutlustest, koostöövalmidusest ja sõja kulust aja jooksul. Paljudes riikides peeti romasid kinni, asustati ümber, pandi sunnitööd tegema ja allutati muudele repressioonimeetmetele.
- Saksamaa jätkas massilist deporteerimist Saksa territooriumilt, sealhulgas Austriast, Böömi- ja Määrimaa protektoraadist ning Poola, Belgia, Põhja-Prantsusmaa ja Madalmaade annekteeritud piirkondadest. Nendel territooriumidel kinni peetud sintid ja romad saadeti enamasti koondus- ja hävituslaagritesse. Peale selle rakendati Saksamaal nende väheste sintide ja romade suhtes, keda Auschwitz-Birkenausse ei deporteeritud, ranget sundsteriliseerimise poliitikat. Üheks põhjuseks võib olla näiteks asjaolu, et nad olid abielus aarialasega (vt ajaloolised näited 5 ja 6).

- Ida- ja Kagu-Euroopas mõrvati enamik romasid väljaspool laagreid. Wehrmacht, tapmiskomandod (Einsatzgruppen) ning kohalikud ja lisapolitseiüksused mõrvasid 1939. aasta sügisel Poola annekteeritud ja okupeeritud piirkondades ning alates 1941. aastast okupeeritud Nõukogude Liidus (Ukraina, Valgevene, Balti riigid ja osa Venemaast) tuhandeid romasid kohapeal (vt ajalooline näide 7).
- Romade tagakiusamine fašistlikes ja natsidega koostööd tegevates riikides oli mitmetahuline ning olenes üksikute riikide algatustest. Iseseisvas Horvaatia Riigis hävitati romad pea täielikult, paljud neist Jasenovaci koonduslaagris. Fašistlikus Itaalias saadeti romad pagenduskohtadesse, mõned neist paigutati interneeritute laagritesse ja väike osa deporteeriti Natsi-Saksamaa laagritesse. Rumeenias saadeti romad massiliselt sundasumisele Transnistriasse, kus vaid pooled ellu jäid. Slovakkias ja Ungaris said romadele osaks sunnitöö, massimõrvad ja ümberasustamine, eriti pärast seda, kui Saksa väed olid neisse endistesse koostööriikidesse 1944. aasta märtsis ja augustis tunginud (vt ajalooline näide 8).
- Romade tagakiusamine ja genotsiid ei olnud üksikuhtum. Natsirežiimi rassipoliitika pani esimesed mõrvad toime siis, kui tapeti inimesi, kellel arvati olevat puue või pärilik haigus. Nendest mõrvadest saadud kogemusi, personali ja tapmistehnikaid kasutati seejärel juutide ja romade mõrvamiseks. Suure osa romadest ohvreid tapsid sellised ametiasutused nagu politseipataljonid, Wehrmacht ja kohalikud lisaväed (samad üksused, kes vastutasid miljonite juutide tapmise eest väljaspool laagreid ja slaavi tsiviilelanike massimõrvade eest Ida-Euroopas).

Ajaloolised näited

5

1941. aasta novembris deporteeriti Austriast (mis oli liidetud Saksamaaga) Łódź Ghettoosse 5007 romat, kellest enam kui pooled olid lapsed. Pärast seda, kui mitusada deporteeritud getos suri, viidi ülejäänud, kes veel elus olid, 1941. aasta detsembris ja 1942. aasta jaanuaris mõne kilomeetri kaugusel asuvasse Chełmno hävituslaagrisse, kus nad gaasitamisautodes tapeti. Ellujäänuid ei olnud.

6

16. detsembril 1942 andis Reichsführer-SS Heinrich Himmler käsu deporteerida sintid ja romad Auschwitz-Birkenau koondus- ja hävituslaagrisse. 1943. aasta veebruarist kuni 1944. aasta juulini saadeti sinna umbes 23 000 meest, naist ja last, kes paigutati eraldi laagrisektorisse (BIIe). Laagris valitsevate kohutavate tingimuste, SS-i vägivalda, meditsiinikatsete ja korrapärase gaasikambritesse saatmise tõttu oli suremus väga suur. Pärast seda, kui vangid, kes pidid väidetavalt olema töövõimelised, viidi teistesse koonduslaagritesse, tapeti ülejäänud umbes 4300 sintit ja romat gaasikambrites.

- Romade mõrvamine ei oleks olnud võimalik ilma arvukate elanikerühmade toetuseta. Samas oli ka inimesi, kes keeldusid mõrvarlikus poliitikas osalemast ning püüdsid romasid kaitsta ja päästa.
- Isegi ränga rõhumise ja üha piiratumate tegutsemisvõimaluste tingimustes osutasid paljud romad vastupanu. Nad põgenesid tagakiusamise ja laagritesse deporteerimise eest ning aitasid üksteist. Romad võitlesid kurjategijatega ka partisanidena või tavaarmee liikmetena (vt ajaloolised näited 9, 10 ja 11).

Järeldused: vabastatud, kuid mitte tunnistatud

- Pärast liitlaste võitu Natsi-Saksamaa üle lõppes ka tapmine. Laagris ellujäänutel ei olnud enam midagi. Paljud olid kaotanud oma pereliikmed ja nende ainus vara oli seljas olevad riided.
- Ühiskond ei suhtunud ellujäänud romadesse just kuigi mõistvalt ja näitas nende suhtes endiselt üles vaenulikkust. Samal ajal ei antud sellele ohvrite rühmale mingit organiseeritud rahvusvahelist abi. Paljud riigid kasutasid jätkuvalt diskrimineerivaid meetmeid, nagu registreerimine ja kriminaliseerimine või eraldamine.
- Sõjajärgsetes kohtuprotsessides käsitleti romade tagakiusamist ja genotsiidi ainult pealiskaudselt. Hoolimata ellujäänute arvukatest jõupingutustest saata vastutavad isikud kohtu ette, jäid kurjategijad enamasti karistamata.
- Kulds aastakümneid, enne kui avalikkus ja valitsused seda genotsiidi tunnistasid. Kuna tagakiusamist ei tunnistanud natsikuriteoks ja selle rassistlikku iseloomu eirati, said ohvrid väga väikest hüvitist või jäid sellest üldse ilma.
- Romade vastu toime pandud kuritegusid tunnistati ainult tänu ellujäänud romade, nende perekondade ja kodanikuühiskonna järjepidevatele ning organiseeritud jõupingutustele. Romadel oli õigluse eest võitlemises väga tähtis osa (vt ajalooline näide 14).
- Romade tagakiusamise ja genotsiidi mäletamine sai avaliku mälestamiskultuuri osaks aastakümneid pärast sõda, kuid tänini ei ole sellele paljudes riikides ikka veel piisavalt tähelepanu pööratud.

Romade hääl

„Romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi mitteteadmise ja -mõistmise tagajärjed ühiskonnale kajastuvad natsionalismi levikus ning romavastase meelsuse avaldumises, kus sotsiaalne pettumus otsib patuoinast.“

Osman Balić, Serbia

Ajaloolised näited

- 7** Saksamaa poolt okupeeritud Serbias lasti sakslaste käsul maha tuhandeid juute, romasid ja serblasi, et maksta kätte Wehrmachti sõdurite eest, kes said mässu mahasurumisel surma või haavata. Kurikuulsad veresaunad toimusid Kragujevacis, Leskovacis ja Zasavicas. Natside Topovske Supe koonduslaagris Belgradis hoiti pantvangis umbes 5000 juuti ja 1500 roma meest. 1941. aasta septembrist novembrini lasti nad maha eri tapmiskohtades Belgradi ümbruses.
- 8** 1941. aasta augustis moodustasid Iseseisva Horvaatia Riigi Ustaša ametivõimud Jasenovaci laagri, mis koosnes mitmest väiksemast laagrist. Serblased, juudid, romad, kommunistid ja antifasistid deporteeriti sellesse laagrisse ning tapeti seal. Romade massiline väljasaatmine Jasenovaci algas 19. mail 1942 riigiasutuste erikorraldusel, mille nad politseile ja sõjaväele välja andsid. Enamik romadest ohvreid Iseseisvas Horvaatia Riigis tapeti selles suurimas Ustaša laagris, mis tegutses kuni 1945. aasta aprilli lõpuni. Jasenovaci koonduslaagri ohvrite nimekirja järgi, mille koostas Jasenovaci Memoriaal, tapeti seal vähemalt 16 173 roma.
- 9** **Stevan Đorđević Novak** (1919–1943) sündis Radičevacis Jugoslaavias (Serbias). Teise maailmasõja ajal liitus ta Jugoslaavia partisanide vastupanuliikumisega Ida-Serbias, kus ta paistis silma võitleja ja partisanide väeüksuse ohvitserina, saades seersandi auastme. Stevan sai lahingus haavata ega taastunud vigastustest. 1953. aasta novembris kuulutati Stevan Đorđević Novak rahvuskangelaseks – temast sai Jugoslaavias ainus roma, kes on sellise tunnustuse saanud.
- 10** Romad tegutsesid aktiivselt partisanidena ka Saksamaa poolt okupeeritud Valgevenes. Viiekümne kuuest teadaolevast Valgevene romast, kes said partisanitegevuse eest aastatel 1941–1944 tunnustuse, olid kaheksa naised. Neist üks, **Stanislawa Chubreeva** (1924), asus võitlema partisanirühmas pärast seda, kui Saksa okupandid tema perekonna 1942. aasta novembris mõrvasid. Ta osales neljas avatud lahingus ja viies partanioperatsioonis ning võttis vaenlaselt relvi ära.
- 11** **Josef Serinek** (1900–1974) sündis Bolevecis, mis on tänapäeval Plzeňi linna osa Tšehhi Vabariigis. Ta töötas kullerina Saksamaa ja Tšehhoslovakkia kommunistide seas, kuni ta 1937. aastal vangistati ja 1930. aastate lõpuni vangi jäeti. Ta saadeti koos naise ja kuue lapsega 1942. aastal Lety laagrisse. Tema perekond tapeti seal või Auschwitz-Birkenaus. Serinekil õnnestus põgeneda ja ta asus võitlema partisanina Tšehhi vastupanuliikumises. Ta pani kokku oma partisanide rühma ja saavutas kiiresti hea maine. 1944. aastal anti talle ülesanne teha mitmesuguseid vastupanutegevusi. Ta võitles kuni sõja lõpuni. Pärast sõda abiellus ta uuesti ja pidas koos abikaasaga edukalt publi, mis kandis nime „Musta partisani juures“.

Ajaloolised näited

- 12** | Pärast Saksamaa rünnakut Nõukogude Liidu vastu ja Krimmi okupeerimist olid krimmitatarlased kohalike Krimmi romade tagakiusamise vastu, tuues põhjenduseks asjaolu, et nad on kaasmoslemid – sellega õnnestus neil romasid natside eest kaitsta.
- 13** | 1943. aastal püüdis sinto **Oskar Rose** (1906–1968) mitu korda võtta nii isiklikult kui ka kirja teel ühendust Saksa piiskoppidega, et paluda neil astuda Saksa sintide ja romade – kellest enamik olid katoliiklased – deporteerimise vastu. Kuid ükski katoliiklik aukandja ei võtnud tema tungivaid palveid kuulda ega astunud vähemuse liikmete kaitseks üles.
- 14** | Esimesel romade maailmakongressil, mis toimus 1971. aastal Londoni lähedal, osales 23 delegaati kümnest riigist. Seal kuulutati välja Rahvusvahelise Romade Liidu loomine ning nii romade emantsipatsiooni kui ka roma kodanikuühiskonna liikumise algus. Sellel kongressil valiti välja romade lipp ja hümn. 1981. aastal Saksamaal Göttingenis toimunud kolmandal romade maailmakongressil oli üks olulisemaid teemasid tagakiusamine Teise maailmasõja ajal.

Kontseptsiooni mõistmine

Õppijad peaksid suutma mõista, et igal natside ja nende kaasosaliste toime pandud massikuriteol olid omad põhjused ning tagajärjed. Õppijad peavad aru saama, et genotsiid on eriline kuritegu, mille eesmärk on hävitada üks rühm täielikult või osaliselt ning mille sihtmärgiks on valimatult nii lapsed, naised kui ka mehed ainult seepärast, et nad kuuluvad sellesse rühma.

Süü ja vastutus

- Kui õppijad hakkavad mõistma, kui mitmetahuline oli tagakiusamine ja kuidas romade genotsiid sai võimalikuks, saavad nad käsitleda süü ja vastutuse küsimust. Sel viisil on õpitav sisu aluseks tänapäevaga seotud teemadele, nagu kodanikuvastutus ja inimõiguste austamine.
- Surmalaagrites ja sadades mõrvapaikades natside okupeeritud Euroopas toime pandud mõrvad olid paljudest üksikutest etappidest koosneva tõrjumise ja dehumaniseerimise protsessi lõpp-punkt, millesse olid otseselt kaasatud tuhanded inimesed.
- Lisaks tegude otsesele toimepanemisele – olgu see SS-i liikmena hävituslaagris või sõdurina mobiilses tapmisüksuses – osaleti mõrvades paljudel viisidel. Näiteid on mitmeid: arst, kes tegi sundsteriliseerimisi; sotsiaaltöötaja, kes lasi noore tütarlapse koonduslaagrisse saata; ajakirjanik, kes avaldas romavastaseid stereotüüpse taastootvaid artikleid; või riigiametnik, kes jõustas väljasaatmiskorralduse – nad kõik kandsid oma tegevusvaldkonnas vastutust natsirežiimi ebainimliku poliitika eest.
- Avalikkuse reaktsiooni tuleks kogu selle keerukuses hoolikalt uurida. See, mil määral avalikkus romade vastu suunatud tagakiusamismeetmeid toetas, on erinev, kuid siiski liiga vähesed keeldusid koostööst või ei sekkunud ega aidanud. Selle asemel pigistasid nad silmad varvalt kinni ja sageli isegi rikastasid deporteeritute või tapetute vara arvelt.
- On näiteid inimeste kohta, kes astusid romade kaitseks välja, aitasid neil põgeneda või varjasid neid oma eluga riskides. Need näited kajastavad seda, mis tingimustes inimesed selliseid riske võtsid ja millised olid tegutsemisvõimalused.
- Tuleb tutvustada ka usukogukondade ja -asutuste rolli, eriti asjaolu, et usuliidrid ja -ametnikud ei protestinud romade tagakiusamise ja väljasaatmise vastu (vt ajaloolised näited 12 ja 13).
- Romade süstemaatiline tapmine ja dehumaniseerimine Natsi-Saksamaal ning okupeeritud aladel on olnud rahvusvahelisele üldsusele teada vähemalt alates 1943. aastast. See tõstatab küsimuse, miks ei näidanud liitlased üles suuremat huvi toimuva vastu, miks sulgesid mõned riigid romade ees oma piirid või miks mõnel juhul romad tagakiusajatele üle anti.

Ohvrite nähtavus ja tegevusvõimekus

- Riigid ja ühiskonna põhiosa on romade tagakiusamise ja genotsiidi ohvreid aastakümneid eiranud.
- Õppijad peaksid mõistma tagakiusamise ja genotsiidi ohvreid kui inimesi, mitte kui anonüümseid arve. Nad peaksid nägema neid indiviididena, kellel on oma identiteet, lootused, eesmärgid, soovid ja püüdlused.
- Kuna see genotsiid jäi laiemas ühiskonnas pikaks ajaks tähelepanuta, ei mõistetud tagakiusatud romade kannatusi. Seetõttu on väga oluline, et ohvrite kogemusi kasutataks näidetena.
- Tervete perekondade tagakiusamine on genotsiidi üks tunnuseid. Kuigi tagakiusajate sihtmärgiks olid kõik mehed, naised ja lapsed, said mõnele neist osaks spetsiifilised tagakiusamismeetmed (nt meditsiinilised kuriteod, seksuaalne väärkohtlemine ning lastekodusse või noorte koonduslaagrisse saatmine). Sellega seoses tuleb rõhutada, et suur osa tapetud sintidest ja romadest olid lapsed.
- Õppijad peaksid suutma ka mõista, et ohvrid ei olnud passiivsed objektid, vaid indiviidid, kellel oli tegevusvõimekus ja kes hakkasid tagakiusamisele mitmel viisil vastu.

Romade häääl

„Sain romade genotsiidist esimest korda teada 2013. aastal, kui osalesin ternYpe korraldatud üritusel „Dikh He Na Bister“ („Vaata ja ära unusta“). Olin kahekümne nelja aastane ja polnud kunagi varem genotsiidist kuulnud. Genotsiidist teadasaamine oli nii šokeeriv, et sellest sai pöördepunkt minu elus. Kohe pärast üritust otsustasin pühendada oma vabatahtliku töö sellele teemale.“

Klaudia Veizaj, Albaania

„Vähene teadlikkus romade genotsiidist võib kaasa tuua laialdasema inimõiguste ja sotsiaalse õigluse põhimõtete eiramise. Kui ühe rühma kannatusi eiratakse või pisendatakse, võib see nõrgestada üldist pühendumust kõigi inimeste õiguste ja väärkuse kaitsmisele, mis viib lõhestunuma ja ebaõiglasema ühiskonnani.“

Mia Taikon, Rootsi

„Perekondades kandub trauma ühelt põlvkonnalt teisele üle. Põhiühiskonna suhtes valitses palju hirmu ja usaldamatust. Mind innustas see võitlema rassismi ja diskrimineerimisega, muu hulgas ajaloo ja poliitika valdkonnas.“

Mirjam Karoly, Austria

Olulisus tänapäeval

- Õppijatele tuleks anda võimalus arutleda, milline on romade tagakiusamise ja genotsiidi ajaloolise kogemuse tähendus tänapäeval, tehes seda kolmel tasandil: seoses a) romade kogukondade olukorraga, b) romavastasusega tänapäeva ühiskonnas ja c) üldise arusaamaga genotsiidist.
- Tagakiusamise tagajärjed olid ellujäänutele ja nende järeltulijatele rasked ning avaldasid kestva mõju paljude tänapäeva roma kogukondade sotsiaalsele, majanduslikule ja poliitilisele olukorrale.
- Romade olukorda kogu Euroopas ja sellest väljaspool iseloomustab romavastasus kui diskrimineerimise erivorm, mis võib väljenduda negatiivsete hoiakute, ametlikuks muudetud ja rassistlikult motiveeritud tegevuste ning vägivalla kaudu.
- Natsi-, fašistlike ja rassiideoloogiate ohvrite tagakiusamise uurimine võib aidata mõista inimõiguste rikkumise mõju tänapäeva ühiskonnale. Samal ajal rõhutatakse inimõiguste tagamise ja kaitsmise suurt tähtsust.
- Genotsiidi kui terves ühiskonnas areneva järkjärgulise protsessi mõistmine võib aidata õppijatel tuvastada hoiatusmärke ning ennetus- ja sekkumisvõimalusi.
- Faktiliste teadmiste omandamine aitab õppijatel ära tunda ajalooliselt ebatäpsed viited ning katsed romade tagakiusamist ja genotsiidi relativiseerida, eitada või moonutada. Selle ajaloo uurimine aitab mõista, kuidas tänapäeva negatiivseid arusaamu ja sellega seotud eelarvamusi kujundavad ikka veel natsirežiimi toetatud rassistlikud narratiivid.

Romade hääl

„IHRA soovitusel võivad olla abiks, andes suuniseid kaasavaks hariduseks ja edendades täpseid ajaloolisi narratiive. Need võivad hõlbustada romade ajaloo lõimimist õppekavadesse ja soodustada diskrimineerimise vastu võitlemiseks tehtavat rahvusvahelist koostööd. IHRA ja selle riiklikud delegatsioonid saavad nõuda rahvusvaheliste standardite kehtestamist romade genotsiidi õpetamisel, hõlbustada teadusuuringute ja ressursi jagamist ning toetada algatusi, mis edendavad romade natsismiaegsete kogemuste mälestamist ja õpetamist.“

Adonis Borneo Salihi, Horvaatia

„Ühiskonnas levivad romade suhtes endiselt sügavalt juurdunud eelarvamused ja stereotüübid, mis takistavad empaatia ja mõistmise edendamist selle marginaliseeritud kogukonna suhtes. Negatiivsed arusaamad ja eelarvamused ei lase inimestel teavet otsida ega romade tagakiusamise ajalugu mõtestatult käsitleda.“

Mia Taikon, Rootsi

„Ma usun, et kui me teame ja tunnustame seda, kuidas meie esivanemad kannatasid, kuid jäid siiski ellu ning kasvasid edukaid, tugevaid ja võimekaid uusi põlvkondi, siis võime sellest ammutada jõudu omaenda võitluseks õigluse eest.“

Anna Daróczi, Ungari

Kuidas käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Romade hääl

„On vähe arutletud selle üle, milline on olnud riikide ja üksikisikute roll perekondade ja tervete kogukondade alandamises, tõrjumises ning hävitamises. Kui inimesed saavad paremini aru romade ajaloost Teise maailmasõja ajal ja praeguseni jätkuvast tagakiusamisest, siis võivad nad mõista, et nende ülesanne on teha vajalikke muudatusi.“

Anna Daróczy, Ungari

„Poliitilised tegurid, sealhulgas ametlikuks muudetud diskrimineerimine ja valitsusepoolse tunnistamise puudumine, võivad raskendada romade tagakiusamist puudutava teadlikkuse parandamist. Valitsuse vähene toetus romade ajaloo, hariduse ja mälestamisega seotud algatustele võib takistada jõupingutuste tegemist üldsuse arusaamise parandamiseks. Nende takistuste ületamiseks tuleb teha kooskõlastatud jõupingutusi, et edendada kaasavat haridust, lõhkuda stereotüüpe, tegeleda süsteemse ebavõrdsusega, võimendada romade häält ja kutsuda üles romade genotsiidi tunnistama.“

Mia Taikon, Rootsi

Kuidas käsitleda romade tagakiusamist ja genotsiidi?

Poliitikakujundajad teevad kriitilisi otsuseid haridussätete olemuse kohta nende riigi ja piirkonna kontekstis ning iga riik peab arvesse võtma oma süsteeme ja võimalusi.

Järgnevalt esitatud soovitused aitavad poliitikakujundajatel lisada romade tagakiusamise ja genotsiidi teemad erinevatesse õppeprogrammidesse haridusasutustes ning neid edasi arendada. Need sisaldavad põhimõtteid ja lähenemisviise, mis aitavad kaasa tulemuslikule ja tõhusale õppetööle.

Peale selle on nendest soovitustest kasu haridustöötajatele, kuna need annavad suuniseid hea pedagoogilise tava kohta. Need soovitused kajastavad paljusid soovitusi, mis on esitatud *IHRA soovitustes holokausti käsitlemiseks hariduses*.

Romade genotsiidi sügavam mõistmine on äärmiselt oluline ja asjakohane mitte ainult nendele õppijatele, kes elavad sellest ajaloost mõjutatud piirkondades, vaid kõigile. See on Euroopa ajaloo oluline osa – katastroof, mis laastas pika ajaloo ja traditsioonidega inimrühma, kes moodustab tänapäeval Euroopa suurima vähemuse.

On väga tähtis rääkida romade vastu toime pandud natsikuritegudest, nende reaktsioonist sellele, võitlusest genotsiidi tunnistamise eest järgnevatel aastatel ja selle seostest tänapäeva romavastasusega. Eduka käsitluse korral saavad õppijad aru peamistest kontseptsioonidest ja küsimustest, et põhjalikumalt mõista romade ajaloo tähtsust praeguses kontekstis ning tagada, et seda enam ei unustata.

Väljakutsed ja võimalused

Väljakutsed

Massikuritegude käsitlemine pole kaugeltki lihtne ja see võib isegi kõige kogenumatele õpetajatele raskusi valmistada. Kui asi puudutab romade genotsiidi alast haridust, peavad poliitikakujundajad olema valmis tegelema mitmesuguste küsimustega ja neid lahendama.

Lünklikud teadmised

Kuna avalikkuse tähelepanu romade genotsiidi vastu on üldiselt kasin ning teemat käsitlevaid uuringuid, teadustöid, kirjandust ja koolitusi on vähe, võivad haridustöötajate teadmised arusaadavalt olla piiratud. See võib omakorda mõjutada õpetajate enesekindlust ja tekitada neis ärevust, kas nad ikka suudavad seda olulist ajalugu õiglaselt edasi anda. Õpetajate suutlikkuse ja enesekindluse tugevdamine on väga tähtis küsimus, sest sellest oleneb, kui kindlat ja kvaliteetset õpikogemust romade ajaloo kohta saadakse.

Aeg, õppevara ja terminikasutus

Keerulist ajalugu, nagu romade genotsiid, ei saa õpetada kiirustades. Ometi on õppekavad ja -programmid ülekoormatud ning selle probleemi lahendamiseks võib olla vaja mõnevõrra loovamat mõtlemist. Ilma piisava ajavaruta võivad need rikkalikud õppimisvõimalused, mida see ajalugu pakub, kaduma minna ning viia ülemäära lihtsustatud ja moonutatud arusaamadeni.

Seda perioodi käsitlevates õpikutes kajastatakse romade genotsiidi harva piisavalt. Enamasti rõhutatakse, kuidas romadega toimiti, selle asemel et tuua esile isiklike lugusid, mis peegeldaksid romade vaatenurki, tegutsemisvõimet ja vastupanu. Paljudes õpikutes kasutatavad ajaloolised fotod romadest on sageli tehtud toimepanijate poolt, kelle eesmärk oli kujutada romasid teatud valguses propaganda osana, kuid see oluline teave puudub fotode allkirjadest sageli. See võib jätta õpiku lugejale eksliku mulje, mis moonutab tegelikkust ja kinnistab negatiivseid stereotüüpe.

Teiseks väljakutseks on see, et romade genotsiidi kirjeldamiseks puudub üldkehtiv terminoloogia, mis võib tekitada segadust.

Negatiivne suhtumine ja väärarusaamad

Kuna koolid peegeldavad ühiskondi, milles nad tegutsevad, ning kuna väärarusaamad romade genotsiidi kohta ja romade häbimärgistamine on laialt levinud ja jätkuv probleem, võib juhtuda, et niisugust negatiivset suhtumist esineb ka klassiruumis. Poliitikakujundajad peavad mõtlema, kuidas aidata praktikutel sääraseid juhtumeid ennetada, ära tunda ja lahendada. Samuti peaksid nad mõtlema, kuidas julgustada praktikuid teadvustama alateadlikku kallutatust ja vaikivaid või selgeid eelarvamusi romade suhtes. Poliitikakujundajad võivad leida poliitilisel tasandil ka vastuseisu ning peavad näitama julget ja hästi teavitatud juhtimist.

Roma õpetajate ja õppijate õige toetamine

Oluline on arvestada õppijate vajadusi ja emotsioone - nende seisukohad, arvamused ja tunded on tähtsad. Tähelepanelikkus ja lugupidamine on üliolulised, eriti kui käsitletakse traumeerivaid sündmusi nende inimeste kohta, keda need puudutavad. Poliitikakujundajatel tuleb läbi mõelda, kuidas toetada romadest õpetajaid ja õppijaid, kellest mõnel võib olla genotsiidiga otsene perekondlik seos, eriti siis, kui seda ajalugu käsitletakse. Romadest õpetajad ja õppijad võivad soovida oma vaatenurki ja perekonnalugusid jagada, mis võib luua positiivse, kaasava ja empaatilise õpikogemuse kõigile kohalolijatele. Praktikutel tuleb selle saavutamiseks kujundada lugupidamise, hoolivuse ja kaastunde kultuur.

Romade hääl

„Haridustöötajad peaksid olema uudishimulikud ja innukad ning valmis romade ajalugu tundma õppima. Selle ajaloo õpetamisel koolides peaksid õpetajad teadvustama, et klassiruumis võib olla roma õpilasi, ja rakendama asjakohaseid kaitsemeetmeid, kui roma õpilasi kiusatakse.“

Tania Gessi, Ühendkuningriik

„IHRA soovitusel ametliku rahvusvahelise allikana tuleks loimida hariduspoliitika kujundamisse, et pakkuda head raamistikku haridustöötajatele, kes soovivad romade genotsiidi käsitleda. See aitab mõista ja peatada tänapäevaseid romavastasuse vorme.“

Anna Daróczy, Ungari

Võimalused

Need proovikivid ei ole ületamatud. Viimastel aastatel on üha rohkem toetatud vajadust tunnistada, kui tähtis on lisada selle genotsiidi ajalugu (ja romade üldisem ajalugu) riiklikesse õppekavadesse ja -programmidesse. Koos sellega on hariduskogukonnale tekkinud uued ressursid. Need annavad suuniseid ning toetavad ja aitavad lahendada paljusid probleeme.

Konverentsid, näitused, avalikud loengud ja mälestuspäevad toimuvad üha sagedamini. Neid algatusi on juhtinud roma ja mitte-roma aktivistid, muu hulgas kodanikuühiskonna organisatsioonid, ülikoolid, muuseumid, galeriid, koolijuhid, õpetajad, ministeeriumid, valitsusasutused, rahvusvahelised asutused ning holokaustiga seotud organisatsioonid.

Võimalused teha empiirilisi uuringuid täiendavad seda, mida me juba teame ja mõistame romade genotsiidi õpetamise ja õppimise kohta. Uuringutega võiks tulemuslikult mõõta järgmist:

- erinevate pedagoogiliste käsitluste tõhusus;
- romade genotsiidi õpetamise ja õppimise lühi- ja pikaajaline mõju;
- õppimist pärssivad ja edendavad tegurid;
- õppijate seas levinud väärarusaamad ja nende ümberlükkamise viisid;
- õpetajate ja haridustöötajate konkreetsed koolitusvajadused;
- eri vanuserühmadele sobivad sisulised teadmised;
- kuidas erinevate vajadustega õppijad saavad seda ajalugu edukalt mõtestada;
- uue tehnoloogia mõju õppimisele.

Kuigi see teema võib esialgu tunduda heidutav, saab romade genotsiidi hariduses tõhusalt käsitleda viisil, mis pakub tõhusaid õppimisvõimalusi ja annab märkimisväärsed õpitulemused.

Politiikakujundajatel on head võimalused kasvatada õpetajate suutlikkust võtta ette see kaasahaarav, oluline ja väärtuslik protsess, eeldusel et on olemas tahe ning valmisolek suunata selle töö toetamiseks vajalikke ressursse.

Läbivad põhimõtted

Sarnaselt holokausti käsitlemisele on ka siin erinevaid lähtekohti, õppekava fookusi, pedagoogilisi meetodikaid, allikaid ja uurimisküsimusi, mis aitavad määrata, kuidas võiks romade genotsiidi teema õpetamist ja tundmaõppimist käsitleda. Olenemata sellest, kas õpetamisel lähtutakse inimõiguste vaatenurgast, ajaloolisest paradigmat või valdkondadevahelisest raamistikust, kehtivad romade genotsiidi käsitlemisel läbivad põhimõtted, mis peaksid jääma muutumatuks.

Romade vaatenurgad ja hääl

Ellujäänud romade ja nende järeltulijate tunnistused peaksid moodustama õppijatele esitatava ajaloo keskme. Alles pärast isiklike lugudega tutvumist võivad inimesed hakata tõeliselt mõistma romade vastu toime pandud genotsiidi ulatust. Nagu eespool öeldud, on paljud romadega seotud algdokumendid ja fotod koostanud kurjategijad või kallutatud, stereotüüpsete ja rassistlike vaadetega isikud. Selliste materjalide kasutamise korral tuleb neid õppijatele põhjalikult selgitada, et nende rassistlik ja romavastane sisu ning päritolu ei jääks arusaamatuks. Usaldusväärsetest allikatest saadud tunnistused peaksid täiendama ajaloolisi andmeid ja tõendusdokumente, kajastades elu enne ja pärast sõda. Tunnistusi saab kasutada ka selleks, et aidata õppijatel mõista romasid kui mitmetahulist, riikideülest vähemust, kelle elu, lootused ja ambitsioonid hävitati. Romade seisukohtade käsitlemine tänapäeval võimaldab õppijatel põhjalikumalt mõista põlvkondadeülest traumat ja genotsiidi kestvat mõju.

Võrdlused on mõistmise jaoks olulised, kuid ärge võrrelge kannatusi

Võrdlused kurjategude toimepanijate ideoloogiate, motiivide, tegude ja tegutsemisviiside vahel, samuti ühiskondlike reaktsioonide võrdlemine eri rühmade vastu toime pandud kuritegudest, aitab mõista eri kuritegude ja ohvrite kogemuste sarnasusi, erinevusi ning iseloomulikke jooni. Massikuritegude aspekte, mis omavahel ristuvad või paralleelselt kulgevad, tuleks selgitada õpilastele lugupidavalt ja selgelt, vältides solvavaid või moonutavaid märkusi.

Ohvrite kannatuste võrdlemine on ebaeetiline ega paku mingit hariduslikku väärtust. Igasugune ohvrite kannatuste näiline järjestamine kajastab üksnes kurjategijate kallutatud rassistlike vaateid ja väärtusi, mitte inimeste väärtust.

Lisateavet võrdleva lähenemisviisi ja keelekasutuse kohta leiate [IHRA seisukohtadest holokausti võrdlemise terminikasutuse kohta](#).

Ühendage minevik olevikuga

Õppijad peaksid teadma, et genotsiid on protsess, mis ei alga tapmistega ega lõpe vabastamisega. Romade natsismiaegse tagakiusamise selgitamisel on väga tähtis rääkida roma kogukondade elust enne seda perioodi. See hõlmab nii mineviku hirmutegusid ja vägivalda kui ka nende igapäevaelu ning panust Euroopa kultuuri ja identiteeti. Romade diskrimineerimise jätkumine on seotud asjaoluga, et natsikuritegusid ei ole kinnitatud ega tunnistatud. Selle seose loomine on hädavajalik, et mõista tänapäeva romavastasust ja selle vastu võidelda – see on üks peamisi aspekte romade tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemisel hariduses. Õppekava lahutamatuks osaks peaksid olema näited tänapäeval esinevate rassistlike või diskrimineerivate juhtumite, poliitika ja muude roma kogukondade tõrjumise avalduste kohta, samuti peaks see sisaldama meie kollektiivset ja individuaalset vastutust ning kohustust niisugust tõrjumist ennetada ja sellele vastu astuda.

Õpetamise ja õppimise käsitlused

Selle ajaloo õpetamisel tuleks järgida teatud põhimõtteid, et tagada kõiki kohalviibijaid austav ja sisukas õpikogemus. Seejuures võivad teile abiks olla järgmised käsitlused.

Suhtuge õpikogemusse piisava hoolega

Igasuguste traumaatiliste ajaloosündmuste käsitlemisel peaksid õpetajad seadma esikohale ja austama järgmist: 1) ajaloolised tõendid, 2) ohvrite mälestused ning 3) õppijate iseseisev mõtlemine ja emotsionaalne heaolu. Esitage õppijatele kindlasti tõest teavet, lükake ümber kõik väärarusaamad ja toetage kriitilist mõtlemist. Käsitlege häirivat teavet hoolivalt ja hoiatage õppijaid ette, kui arutamisele tulevad potentsiaalselt keerulised teemad. Arvestage õppijate elukogemust ja kõiki sellega seotud küsimusi, kui teete plaani, kuidas romade genotsiidi ajalugu piisava hoolega käsitleda.

Käsitlege genotsiidi, õppides tundma elu

Õppijate esimene kokkupuude romadega ei tohiks olla romade genotsiidi käsitlemine. Rühma määratlemine nende ohvristsatuse alusel pisendab nende ajaloolist ja tänapäevast identiteeti ja kogemust. Selle asemel, et alustada genotsiidist, tutvustage õppijatele romade eluolu rikkust ja mitmekesisust nii tänapäeval kui ka minevikus. Samuti on oluline esile tuua nende märkimisväärne panus Euroopa riikide kultuuridesse, traditsioonidesse ja kogukondade arengusse.

Asetage genotsiid romade laiemas ajaloo konteksti

Et õppida tundma romade kogemuste keerukust, mitmekesisust ja rikkalikkust, on oluline käsitleda nende pikemat ajalugu. Seejuures tuleks keskenduda romadele kui nende enda ajaloo kujundajatele, et mitte kujutada neid ekslikult teiste eelarvamuste ja tagakiusamise passiivsete objektidena. Kui keskendute ainult tagakiusamisele, siis lähtute kurjategija perspektiivist, mis moonutab arusaamist. Õpetamise ja õppimise eesmärk peaks olema väärtustada ja mõista romade kogemusi ning vaatenurki.

Rõhutage nii genotsiidi kohalikku kui ka üleeuroopalist mõõdet

Kuigi õpetajad võivad keskenduda õppetöös nende romade kogemusele, kes elasid kohalikus kontekstis enne genotsiidi algust ja selle alguses, tuleks aidata õppijatel seda ka kogu Euroopa ajaloo konteksti paigutada. See hõlmab muu hulgas romade sajanditepikkust diskrimineerimist, mis eelnes natsirežiimile. Selle tutvustamine koos natsismi põhjaliku ülevaatega aitab tagada, et õppijad mõistaksid asjaolusid ja tegureid, mis tegid genotsiidi võimalikuks, ning seda, kui sügavalt oli romavastasus Euroopas juurdunud.

Õppijad peaksid suutma mõistma, et romade tagakiusamist ja genotsiidi viidi eri riikides läbi erinevate toimepanijate poolt, erineval viisil ja erinevas ulatuses ning et see oli muutuv ajas. Romade genotsiidi ajaloo, ajatelje ja mõju mõistmiseks tuleks kasutada tööriistana ajaloolisi kaarte, et määrata riikide, piiride ja roma kogukondade asukohti enne tagakiusamist ja selle ajal.

Aidake õppijatel mõista, et genotsiid on sotsiaalne tegu

Arusaam, et genotsiid on kogu ühiskonnas arenev protsess, võib aidata õppijatel tuvastada hoiatusmärke ning ennetus- ja sekkumisvõimalusi. Julgustades neid mõtlema sellistele küsimustele nagu „Millist tüüpi sekkumine, kelle poolt ja mis ajal oleks võinud muuta ajaloo kulgu ning genotsiidi ära hoida?“ aitab õppijatel ära tunda genotsiidiohu hoiatusmärke, tingimusi ja indikaatoreid.

Tooge esile romade kogemuste eripärad

Selle asemel et analüüsida romade kogemusi üksnes paralleelsete hirmutegude seisukohast, keskenduge selle peamistele omadustele.

Arvestage soolisi aspekte

Sootundlik käsitus aitab paremini mõista mitte ainult ohvreid, nende leidlikkust, julgust ja kannatusi, vaid ka kuriteo elluviija keerulist rollimaatriksit. Tuleks analüüsida, kuidas soolised perspektiivid mõjutasid kuritegude toimepanijate poliitikaid ja tegusid meeste ja naiste suhtes ning seeläbi ka ohvrite kogemusi, nagu seksuaalne vägivald ja sundsteriliseerimine. Tagakiusamisega silmitsi seistes olid naistel ja meestel väga erinevad oskused, teadmised ning elukogemus.

Romade tagakiusamise ja genotsiidi põhitunnused, mida koos õppijatega uurida

- 1** Sajandeid kestnud romavastatus, romade diskrimineerimine ja tagakiusamine ning romade vastu suunatud vägivald panid aluse sellele genotsiidile.
- 2** Natside romavastane rassideoloogia õhutas seda genotsiidi.
- 3** Kohalikud fašistid ja natsid, ultranatsionalistid ning teised kaasosalised osalesid romade genotsiidis koos Natsi-Saksamaaga. Romavastased meetmed ja poliitika olid eri piirkondades erinevad.
- 4** Selle genotsiidi mittetunnistamise tõttu paljude aastakümnete jooksul kujunes välja pidev diskrimineerimine ja marginaliseerimine, mis kestab tänapäevani.

Selle ajaloo õpetamisel on oluline kajastada naiste kogemusi, mis on sageli jäänud rääkimata, et pakkuda genotsiidi täieliku olemuse mõistmiseks vajalikku teavet. Romade tagakiusamise õpetamisel ja tundma õppimisel tuleks vältida sooliste stereotüüpide kinnitamist, kui räägitakse mineviku traditsioonilistest soorollidest. Üks võimalus selleks on rõhutada roma naiste tegevusvõimekust ja tugevust natsirežiimi ajal, näiteks kui nad osalesid vastupanuliikumises või aitasid ja päästsid teisi. Naistel oli ka juhtiv roll romade emantsipatsioonis sõjajärgsetel aastakümnetel ja nad on selles liikumises endiselt mõjukad häälekandjad, hoolimata paljudest probleemidest, millega nad Euroopa ühiskondades silmitsi seisavad.

Üks kõnekamaid näiteid roma genotsiidi tunnistamata jätmise laastavate tagajärgede kohta on roma naiste ja meeste sundsteriliseerimise jätkumine mõnes Euroopa riigis (näiteks Tšehhoslovakkias, Rumeenias, Rootsis ja Šveitsis) veel aastakümneid pärast natsirežiimi kokkuvarisemist.

Julgustage õppijaid uurima mitmekesisuse eri aspekte, et nad mõistaksid, kuidas tagakiusamine mõjutas erinevaid inimesi roma kogukonnas, sealhulgas mehi, naisi ja mittebinaarseid inimesi. Lisaks soolisele aspektile võivad need hõlmata eri vanuses, eri usku, rahvusest, sotsiaal-majandusliku seisundiga, seksuaalse orientatsiooniga jt inimeste vaatenurki (vt ajaloolised näited 15 ja 16).

Andke õppijatele võimalus õppida mitte ainult selle genotsiidi kohta, vaid ka sellest genotsiidist

Õppijate genotsiiditeadmiste parandamine on vaid üks osa hariduslikust eesmärgist. Õppimine toimub kontseptsioonist aru saamise ja teadmiste mõistmise kaudu. Kasutades õppemeetodit, mis toetab iseseisvat mõtlemist, arutlemist ja struktureeritud vestlusi, mis põhinevad usaldusväärsetel tõenditel ja allikatel, annate õppijatele võimaluse leida oma seoseid ajalooga ning saada aru, kuidas see seostub maailmaga, milles nad elavad, ja nende arusaamaga inimkonnast.

Ajaloolised näited

15

Milica Katić, Romni,² sündis umbes 1905. aastal Dreni külas Obrenovaci (Jugoslaavia/Serbia) lähedal. Varsti pärast Teise maailmasõja puhkemist liitus ta koos oma poegade ja partisanide vastupanuliikumisega, luuras vaenlase positsioone ja juhatas partisaaniüksusi vaenlaste juurde. 1942. aasta veebruaris avastasid tema tegevuse ja arreteerisid ta tšetnikud, kes piinasid teda ning andsid ta hiljem üle sakslastele, kes saatsid naise Smederevska Palanka koonduslaagrisse. 18. juunil 1942 viidi ta Banjica koonduslaagrisse Belgradis, kus ta 25. mail 1943. aastal hukati.

16

Ceija (Čeja) Stojka (1933–2013) oli Lovara perekonnast pärit Austria romni, kellest sai silmapaistev aktivist, kirjanik, muusik, kunstnik ja professor. Ta elas üle Auschwitz-Birkenau, Ravensbrücki ja Bergen-Belseni koonduslaagrid, kust ta 1945. aastal vabastati. Ta kirjutas oma kogemustest laagrites. Ceija Stojka on tuntud peamiselt oma maalide poolest, millel ta on kujutanud surmalaagreid ja elu enne sõda.

² Romni: roma naine. Rom: roma mees.

Tehke õppijatele selgeks, et romasid ja nende genotsiidi puudutav terminoloogia on erisugune ja tundlik

Püüdke kasutada mõisteid täpselt ja vastutustundlikult, et vältida väärarusaamist, segadust ning negatiivsete tähendusvarjundite tahtmatut levitamist. Õppijad peavad saama aru genotsiidi mõistest ja selle päritolust. Romade genotsiidi kirjeldamisel tuleks kasutada õiget terminoloogiat, sest see on seotud selle tunnistamisega. Kõige parem viis eelistatud terminoloogia väljaselgitamiseks on pidada nõu kohalike, piirkondlike või riiklike roma kogukondadega.

Andke õppijatele võimalus arutleda kriitiliselt terminoloogia üle

Haridustöötajad ja õppijad peaksid genotsiiditeemalistes üldistes aruteludes vältima keelekasutust, mis oli omane kurjategijatele. Paljud terminid on koodsõnad või eufemismid (nt likvideerimine, deporteerimine, evakueerimine, ümberasustamine), mis väljendasid kurjategijate tahtlikku katset varjata oma kavatsusi või petta ja tüsata enda ohvreid. Nende terminite lahtimõtestamine koos õppijatega aitab neil mõista, kuidas aitas pettus kaasa massimõrvade toimumisele ja miks tuleb neile seepärast asjakohaselt viidata.

Tõstke esile inimeste lood

Isiklike lugude põimimine ajaloonarratiivi ja põhijoonte järgimine haarab õppijad kaasa nii emotsionaalsel kui ka kognitiivsel tasandil ning võib viia sügavama arusaamiseni, kui muidu võimalik oleks. Empaatia äratamine õppijates on ülitähtis, et mõista, millist mõju avaldasid kannatused tavainimestele, kuidas inimesed reageerisid nende suhtes toime pandud tegudele, milliste dilemmaadega nad silmitsi seisisid, millist valu nad pidid taluma ja millist pikaajalist mõju avaldas genotsiid ellujäänutele. Õpetajad peaksid edendama õppijate tundetarkust, pakkudes turvalist ruumi sügavate tunnete väljendamiseks ja ka alternatiivseid väljendusvõimalusi, näiteks kunsti kaudu.

Kummutage levinud väärarusaam, et kurjategijad ja nende kaasosalised tegutsesid üksi ning olid mingil moel „meist erinevad“

Tavalised inimesed, kandsid nad vormi või mitte, panid natsirežiimi ajal toime kuritegusid romade vastu. Õppijad peaksid nentima tõsiasja, et paljud tegid vabatahtlikult koostööd tagakiusamises ja tapmistes. Inimesed reetsid oma roma naabreid, püüdsid nende kannatustest kasu lõigata või pigistasid silma toimuva ees kinni. Ideoloogia, vanad eelarvamused, jõhker sõda, „teise“ äärmuslik eraldamine, ahnus, ükskõiksus ja valitsuse heakskiidetud mõrvad – kõik see kokku tegi võimalikuks selle, et tavainimestest said kurjategijad. Ilma nende ebanugavate faktide käsitlemiseta lähevad kaduma suured õppetunnid inimlike kalduvuste ja motiivide ning genotsiidi ja igasuguse kaasosaluse olemuse kohta. Kui võimalik, tooge näiteid ja tutvustage juhtumiuuringuid, et näidata kaasosaluse erinevat olemust.

Kinnitage, et romade genotsiid ei olnud vältimatu

On väga oluline, et haridustöötajad ja õppijad mõistaksid, et romade genotsiid ei olnud juhuslik ajaloosündmus ega omamoodi paratamatus. Romade sajanedid väldanud diskrimineerimine kogu Euroopas lõi viljaka pinnase vägivalda laienemisele ning genotsiid sai lõpuks võimalikuks üksikisikute, riikide ja rühmade otsuste, valikute ja tegude ning enamuse tegevusetuse tõttu. Meeste, naiste ja laste mõrvamist oleks saanud vältida. Selle tõsiasja ja selle mõju mõistmine on üks peamisi hariduslikke eesmärke.

Rõhutage kindlasti romade tegevusvõimekust

Õppijad peaksid mõistma, et ohvrid ei olnud selle genotsiidi passiivsed osalejad, vaid üksikisikud, kellel oli tegevusvõimekus ja kes paljudel juhtudel hakkasid tagakiusamisele vastu isegi siis, kui eduvõimalused olid väikesed. Romad seisis silmitsi kujuteldamatute dilemmade ja eluohtlike valikutega. Nad tegutsesid ja võitlesid, et elada ja end kaitsta, hoolimata lootusetust olukorrast. Nad osutasid vastupanu ja võitlesid vaenlase vastu partisanide või liitlasvägede sõduritena. Nad tegid põgenemiskatseid ja püüdsid teisi päästa, et ellu jääda. Tutvustades usaldusväärsetest otsestest allikatest pärit lugusid romade reageerimise (sealhulgas päästmise, vastupidavuse ja vastupanu) kohta, muutub muidu nii ühemõõtmeline ja kurjategijate loodud narratiiv tasakaalustatumaks. See võib aidata taastada romade tegevusvõimekust ning avardada arusaamist vastupidavusest ja ellujäämisvõimest. Kui õppijad mõistavad, millistesse tingimustesse romad pandi ja milliste karistustega neid ähvardati, saavad nad paremini aru vastupanuga seotud riskidest (vt ajaloolised näited 17 ja 18).

Valige romadest tehtud pilte hoolikalt ja tõlgendage neid läbimõeldult

Romade visuaalsete kujutiste kasutamine peab olema läbimõeldud. Kui võimalik, uurige välja fotode päritolu ja jagage seda teavet õppijatega, et nad saaksid aru kontekstist. Enamik kättesaadavatest natsismiajastu fotodest on tehtud kuritegude toimepanijate poolt propaganda eesmärgil või sõjaaegsete „suveniiridena“, mida kodustele saata. Romasid sunniti kaamerasse naeratama või nad võeti kaadrisse nii, et see kujutas neid negatiivses valguses. Seega on need pildid tõendid kurjategijate poolt toime pandud kuritegude kohta ja need ei kujuta tolleaegseid romasid autentselt. Tegelikkus oli sageli väga erinev sellest, mida arhiivides säilinud piltidelt näha võib. Vestlused õppijatega selle üle, kuidas tuleks niisuguseid pilte liigitada – kas need on „visuaalsed tõendid“ või „visuaalne relv“ –, võiksid soodustada kriitilist mõtlemist ja arutelu. Soovitust selle kohta, kuidas saavad õpetajad koos õppijatega propagandafoto kaudu võimsat lugu uurida, vaadake näitest, mis põhineb Theresia Wintersteinist ja Gabriel Reinhardtist tehtud fotol.

Ajaloolised näited

17

Alfreda Markowska (1926–2021) oli Poola romni, kes päästis umbes viiskümmend juudi ja roma last. Kuueistkümnendaastaselt sõitis ta massimõrvade toimumispaikadesse, et otsida ellujäänuid ja neid aidata. Oma kangelaslike humanitaarsete tegude eest pälvis ta 2006. aastal Poola Taassünni ordeni komandörioristi ja -tähe.

18

Hajrija Imeri Mihaljić oli romni, kes pärines Obilici lähedal asuvast Ade külast tollases Jugoslaavias. Kahjuks on tema sünni- ja surmaaeg teadmata. Ta töötas Kosovska Mitrovicas majapidajana juudi perekonna Acevici juures. Natsiokupatsiooni ajal päästis ta peretütre Ester-Stela Acevici tagakiusamise eest. Ester-Stela Acevici algatusel andis Yad Vashem Hajrija Mihaljićile 1991. aastal aunimetuse „Õiglane maailma rahvaste seas“. Ta on ainus romni, kes on selle tunnustuse saanud. 2023. aastal püstitati Horvaatias Ušticas asuvas romade mälestuskeskuse pargis skulptuur Hajrija Imeri Mihaljići mälestuseks.

Mõned fotod – näiteks need, mis pärinevad roma perekondade erakogudest – on kasulikud selleks, et vastandada neid kurjategijate narratiiviga ja see ümber lükata. Erafotod kujutavad inimesi sageli nende koduses keskkonnas, koos pere, sõprade ja naabritega, igapäevaelus ja tööl. Need näitavad, et romad on alati olnud ühiskonna lahutamatu osa ja kindlalt oma kodulinnaga seotud. Kui ajaloolised pildid ei ole kättesaadavad,

võib kasutada tänapäeval tehtud fotosid romadest, et vastandada neid stereotüüpidele ja demoniseerivatele vaatenurkadele, mida kurjategijate fotodel kujutatakse.

Õppijad peaksid teadma iga foto päritolu ja ajaloolist konteksti, et mõista ja tõlgendada seda, mis tegelikult toimub. Õpetajad peaksid andma õppijatele piisavalt aega, et nad saaksid pilti hoolikalt lahti mõtestada.

(Ameerika Ühendriikide holokausti memoriaalmuuseumi USHMM ja Rita Prigmore'i loal. Pilt on osa romade genotsiidi käsitlevast õppesarjast, mille on loonud B. Warnock Wieneri raamatukogust Londonis ja A. Chapman, IOE University College Londonist.)

Pedagoogiline näide

Sellel fotol on kujutatud Theresia Wintersteini ja Gabriel Reinhardti, kes on koos oma kaksikutest tütarde Rita ja Rolandaga jalutuskäigul 1943. aasta aprillis Saksamaal Würzburgis. Emapilgul näeme fotol täiuslikku paari, kes paistab õnnelik, veetes ilusat päeva õues. Tegelikkus oli aga hoopis teistsugune. Saksamaa ametivõimud olid võtnud kaksikud tütreid pärast sündi vanematelt ära, et nendega katseid teha, ja üks tüdrukutest suri vaid mõni päev pärast kõnesoleva foto tegemist. Sellel fotol lubati vanematel propagandakampaania raames oma lapsed välja viia ja nendega mööda Würzburgi tänavat jalutada, sundides neid näima õnneliku ja tervena. Lähemalt vaadates on näha, et seda paroodiat jälgib saksa sõdur, kes peab tagama, et Reinhardti perekond käsu peale kaamerasse naerataks. Paar ei ole sellel fotol veel abielus. Neil lubati seda teha alles 1944. aastal, üks aasta pärast pildi tegemist ja sundkorras steriliseerimist.

Niisugust fotot võib esialgu vaadelda ilma igasuguse kontekstita. Õppijad võiksid lihtsalt fotot kirjeldada ja seejärel võib esitada küsimusi. Näiteks saab küsida, millal, kus ja miks on foto tehtud, kes on isikud fotol, mis põhjusel kõnnib paar tänaval nii õnnelikuna ringi ning, mis eriti oluline, kes ja mis eesmärgil võis selle foto teha. Õppijatel võib paluda vaadata fotot lähemalt, et nad leiaksid vihjeid, mis aitavad nendele küsimustele vastata – tuvastada natsisümbolika käesidet kandev mees. See deduktsioon aitab õppijatel seada foto asjaomasesse konteksti, võimaldades neil näha uues valguses seda, millises olukorras võib see paar olla. Lisades uurimisele kontekstipõhiseid teadmisi, saab paljastada propaganda taga peituvat tegelikkust.

Põgusast pilguheitmisest fotole ei piisa, et anda sisukaid vastuseid, eriti kui pildil on kujutatud kannatusi. Oluline on, et õppijad teeksid järeltõlgitust ja arutaksid seda, kuidas nad piltide nägemisele reageerivad. Püüdke aidata õppijatel mõista, et surma kujutava pildi taga on kaotatud elu, ja andke neile vahendid, mis aitavad näha rohkemat, kui pildil kujutatud. See aitab neil paremini mõista genotsiidist tehtud fotosid, millega nad võivad klassiväliselt, sealhulgas internetis, kokku puutuda.

Kasutage häirivaid pilte hariduses ettevaatlikult

Õpetajatel ei tasu valida pilte, mis on liiga üksikasjalikud ja võivad õppijat häirida. Tugev hariduslik põhjendus ja ohvrite mälestuse austamine on tähtsad tegurid, mida peab arvestama. Pilte tuleb teadlikult käsitleda ja hoolikalt valida. Kui õpetajad ei anna neile piisavalt konteksti, on oht, et õppijad jäävad fotodel jäädvustatud inimeste inimlikkuse suhtes immuunseks.

Hariduslik prioriteet on kaitsta õppijaid emotsionaalse kahju eest ning aidata neil mõista ja kriitiliselt reageerida empaatia ja täpsete teadmistega. Alati on oht, et üksikasjalikud kirjeldused, fotod ja liikuvad pildid võivad vallandada traumaatilisi reaktsioone. Seega tuleks nende materjalide kasutamine tunnis hoolikalt läbi mõelda. Õpetaja peaks arvestama iga õppija psühholoogilist heaolu, enne kui ta otsustab, kas on mõistlik selliseid pilte klassiruumis kasutada, ja kui on, siis milliseid pilte sobib kasutada.

Kaasake õppijaid õppekäikude kaudu

Õppekäigud seotud paikadesse pakuvad tohutult võimalusi genotsiidi põhjalikumaks tundmaõppimiseks. Õpikogemust, mis saadakse seotud paiku külastades, ei ole võimalik saavutada tavalises klassiruumis ega õpikut lugedes, ükskõik kui hea õppekava ka poleks. Uus tehnoloogia ja multimeediavahendid on kohapealses õppes kasulikud tööriistad, kui neid vastutustundlikult kasutada.

Pedagoogiline näide

Väga mõjus võib olla see, kui näidata moodsat pilti tühjast jäätmaast, põllust, metsast või linnaväljakust ning selgitada kontekstiks juurde, et see on koht, kus romad kunagi elasid või kus neid hukati, ilma et noored puutuksid kokku traumeeriva, häiriva sisuga. Fotode asemel võib kasutada roma kunstnike kunsti- ja kultuuriteoseid, mis pakuvad vaheldust, kuid on siiski mõtlemapanevad.

Kohapõhise õppe keskmeks sobivad mitte ainult tapmiskohad, vaid ka paigad, kus inimesed oma igapäevaelu elasid, enne kui tagakiusamine ja genotsiid algasid. Kasutades tänapäevaseid ja ajaloolisi kaarte koos muude allikatega, sealhulgas isiklikest tunnistustest tehtud videotega, saavad õpetajad ja õppijad minna avastama selle mineviku jälgi oma asukoha läheduses. Õppekäigud aitavad õppijatel paremini mõista kohalikke ajaloolisi seoseid genotsiidi ajalooga ja seda, kuidas piirkonna kogukonnad minevikku mäletavad.

Olge empaatilised roma õppijate ja õpetajate suhtes

Selle teema õpetamine peab olema hoolikas ning hästi läbimõeldud, eriti kui töötatakse koos romadest õpetajate ja õppijatega. Ei tohiks eeldada, et roma õpetajad ja õppijad teavad romade ajaloost rohkem kui teised õppijad, ning nad ei pruugi olla valmis rääkima oma perekondlikest seostest selle genotsiidiga. Kedagi ei tohiks survestada oma panust andma. Samas võib olla neid, kes on huvitatud sellest, et õppeprotsessis silma paista. Nõu ja suuniste saamiseks konsulteerige vanemate, hooldajate ja kohalike romade tugirühmadega. Isiklike lugusid tuleb jagada turvalises ruumis ning kõnelejaid peab kohtlema austuse ja poolehoiuga, tunnustades nende valmisolekut jagada valusat isiklikku ja perekondlikku minevikku või seda uuesti läbi elada. On oluline, et haridustöötajad saaksid aru, et valusate ja isiklike lugude jagamine võib olla emotsionaalselt raske ning julge tegu. Selline lähenemisviis võib suurendada omandiõiguse tunnet narratiivi üle ning kaasab romade arvamused ja vaatenurgad hariduskeskkonda.

Pedagoogiline näide

Stolperstein, mis tähendab tõlkes „komistuskivi“, on teatud tüüpi memoriaal, mida inimesed saavad õppida, uurida ja järgida. Saksa kunstniku Gunter Demnigi üleeuroopaline projekt Stolpersteine kujutab endast messingtahvleid, millele on graveeritud tagakiusatud juutide, romade või muude ohvrite nimed. Tahvlid on sageli paigutatud nende endiste kodude ette ja annavad teavet nende tagakiusamise kohta. Neid võib käsitleda ohvrite rehumaniseerimise viisina, mis tagab, et inimesed, kes sellest kohast mööda lähevad, teavad ja mõistavad, mis selles kohas toimus.

Romasid puudutavatele negatiivsetele tähendustele või märkustele reageerimine

Kui esineb vahejuhtumeid, nagu solvangud, naljad või tahtmatud valearusaamad, on oluline neid mitte eirata ja võtta kohe vajalikud meetmed. Ideaalis on sellistes õppekeskkondades nagu koolid olemas poliitikakujundajate heakskiidetud tööpõhimõtted, mis aitavad niisuguseid olukordi ennetada ja jälgida ning neile reageerida. Selliste vahejuhtumitega tuleb ühemõtteliselt tegeleda. Kui vahejuhtum on suunatud üksikisiku vastu, siis peab kõigepealt tagama tema kaitse ja ärakuulamise, enne kui tegeletakse rikkumise toime pannud isikutega. Kohalike roma kogukondade otsene kaasamine võib aidata vahejuhtumit lahendada ja ohvrit toetada. IHRA romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsioon on kasulik vahend koolipoliitika kujundamisel.

Looge võimalused inimloomuse keerulise olemuse uurimiseks, kaaludes üksikisikute valikuid ja tegevusi

Reaalsete isikute juhtumiuuringute käsitlemine aitab õppijatel paremini mõista raskusi, millega romad silmitsi seisisid, sealhulgas elu ja surma küsimusi ning otsuseid ja valikuid, mida nad pidid tegema. Selline lähenemisviis toob õppijad uuritavale ajaloolale lähemale ja aitab neil sellega isiklikul tasandil suhestuda. Õppijatele peaksid olema kättesaadavad vahendid, mis aitavad neil lahti mõtestada ja tuvastada paljusid keerulisi tegureid, sealhulgas vajalike valikute ja tegude võimalikke tagajärgi.

Ajalooline näide

19

Zoni Weisz (1937), Hollandist pärit sinto, oli neljast lapsest vanim. 1944. aasta mais saatsid natsid Zoni perekonna koos teiste sintide ja romadega Westerborki transiitlaagrisse ning deporteerisid nad Auschwitz-Birkenausse, kus tema ema ja õed-vennad tapeti. Tema isa hukati Mittelbau-Dora laagris. Tänu Hollandi vastupaniliikumisele õnnestus Zonil deporteerimist vältida ja ellu jääda. Pärast sõda jagas ta sageli oma kogemusi ning andis suure panuse sellesse, et sintide ja romade vastu toime pandud hirmutegusid kinnitatakse ja tunnistatakse. 27. jaanuaril 2011 tegi ta ajalugu, olles esimene roma või sinti, kes võttis sõna Saksamaa Bundestagis ametliku holokausti mälestuspäeva tseremoonia ajal.

Niisuguste mõistete ja kategooriate kasutamine nagu „kurjategija“, „kaasosaline“, „kõrvalseisja“, „ohver“ ja „päästja“ on kasulik selleks, et õppijad hakkaksid mõtlema genotsiidis osalenud isikute üle. Samas tuleks neid kategooriaid täiendada tolle aja tegelike juhtumiuuringutega, et näidata õppijatele, kuidas selgepiirilised kategooriad ei võimalda alati keerulist inimkäitumist kõikehõlmavalt mõista. Ühes olukorras võib inimest pidada kurjategijaks, teises aga päästjaks – see näitab inimkäitumise keerulist ja isegi vastuolulist olemust, eriti äärmuslikes olukordades.

Kriitilise mõtlemise oskuse rakendamine aitab õppijatel saada aru sellest, kui ohtlik võib olla üksikisikute ja kogukondade üle kohut mõistmine, nende sildistamine ning stereotüübistamine. Vältige stereotüüpsete sõnastuste kinnistamist: mitte kõik päästjad ei olnud kangelased, mitte kõik kõrvalseisjad ei olnud üksikisikud. Kummutage igasugused väärarusaamad, et romad olid nende kallal toime pandud tagakiusamise ja genotsiidi ajal passiivsed. Samuti tuleb kummutada kõik müüdid selle kohta, et võivad esineda teatavad rahvuslikud tunnused, mis inimesi iseloomustavad.

Andke õppijatele aega ja ruumi mõtisklemiseks

Andke igale õppijale võimalus esitada küsimusi ja osaleda arutelus. Sageli on õppimine õppekeskkonnas kõige mõjusam just tänu õppijate esitatud küsimustele ja jagatud arusaamadele. Andke õppijatele aega, et nad saaksid mõtiskleda õpitu ja enda emotsionaalsete reaktsioonide üle ning mõelda sellele, kuidas need teadmised võivad mõjutada nende tegevust sallivuse ja sotsiaalse õigluse edendamisel.

Allikate ja ressursside kasutamine õpetamiseks ning õppimiseks

Esemed, fotod ja dokumendid on mitmekülgsed allikad, mis loovad õppijatele seoseid minevikuga, aitavad ajaloosündmusi sügavamalt mõista ning pakuvad võimalusi kriitiliseks mõtlemiseks ja tõendipõhiseks õppeks. Paljud isiklike esemete, fotode, päevikute ja märkmike kogud, mis kuulusid mõrvatud või ellujäänud romadele, asuvad nüüd muuseumikogudes. Suur osa neist on need digiteeritud ja need on haridustöötajatele veebis kättesaadavad. On ka teisi sidusrühmade organisatsioone, kes tegutsevad selle nimel, et muuta isiklikud esemed ning nendega seotud tunniplaanid ja lisateave haridustöötajatele lihtsamini kättesaadavaks. Mõnel muuseumil ja holokaustikeskusel on olemas ellujäänute tunnistuste digikogud, mis on loodud õppijate jaoks.

Koostöös romadega on loodud erinevaid lugude jutustamise vorme, näiteks graafilisi romaane, mis põhinevad üksikisikute tegelikel elulugudel. Need võivad olla atraktiivsed vahendid õppijatele, kes mõistavad hõlpsalt graafilise romaani visuaalset jutustamiskeelt. Illustratsioonid võivad pakkuda lähtepunkti keerulise sisu ja küsimuste jaoks, lihtsustada tegelastega samastumist ning edendada arusaamist.

Roma kogukonnad on väljendusvahendina sageli kasutanud luulet, kunsti ja muusikat, et kajastada reaktsioone genotsiidile ning oma lakkamatut võitlust tunnistamise eest.

Pedagoogiline näide

Üks näide, mida sobib õppijatega uurida, on Itaalia roma luuletaja ja aktivisti Santino Spinelli (sündinud 1964) luuletus „Auschwitz“. See luuletus on kantud Berliinis asuvale natsionaalsotsialismi ajal mõrvatud Euroopa sintide ja romade mälestusmärgile.

Auschwitz

*Kõhetu nägu
surnud silmad
külmad huuled
vaikne
murtud süda
hingetu
pole sõnu
pole pisaraid*

Õpetajad võivad paluda õppijatel tuua luuletusest välja kolm sõna, mis võtavad kokku selle, mida autor luuletuses leinab. Lisaküsimused võivad olla järgmised:

- Miks luuletaja selle luuletuse kirjutas?
- Mis teda motiveeris?
- Kuidas te luuletusest aru saate?
- Nüüd, kui te olete õppinud romade genotsiidi tundma, millised kolm sõna võtavad kokku teie arusaama genotsiidist, selle pärandist ja tähendusest teie jaoks?

Õppijaid võiks kutsuda üles kõrvutama luuletust tuntud fotoga noorest tüdrukust Anna Maria „Settela“ Steinbachist (1934–1944), kes küüditati 1944. aastal koos oma pereliikmetega Westerborkist Auschwitz-Birkenausse. Kummituslikul pildil on kujutatud tema nägu, mis vaatab välja transpordivaguni avast.

Poliitika, õppekava ja koolitamine

Poliitikakujundamise põhiaspektid

Hariduspoliitika kujundamisel tuleks rõhutada romade genotsiidi õpetamise vajalikkust. Püüdke luua töökomisjone, kuhu kuuluvad eksperdid, sealhulgas kohalike romade esindajad, vabaühendused, akadeemilised eksperdid ja haridusvaldkonna praktikud, et töötada välja selge põhjendus, miks tuleks romade genotsiid hariduspoliitikasse ja -süsteemidesse kaasata. See on tõhusa edendamise ja rakendamise alus. Poliitikakujundajad võivad välja tuua, et see ajalooline sündmus ei ole mitte romade ajaloo oluline osa, vaid ka riigi ja riikidevahelise ajaloo ja identiteedi tähtis osa. Teiste haridusasutuste näited ja strateegiad aitavad illustreerida rakendamist.

Poliitilisest vaatenurgast tuleb arvesse võtta järgmisi põhiaspekte:

- romade genotsiidi tunnistamine;
- romavastasuse ja romade vihkamise ajalooliste põhjuste analüüs;
- massimõrvadeni viinud protsesside tundmaõppimine;
- kurjategijatel edasi kandunud negatiivsetest arusaamadest vabanemine;
- mineviku ja tänapäeva kaasosaluse ning isikliku vastutuse kriitiline analüüsimine;
- teadlikkuse suurendamine romavastasuse ja romavastase rassismi püsimisest.

Veel üks kasulik samm on IHRA romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefiniitsioon, selle integreerimine ja kasutuselevõtmine. See definitsioon võimaldab haridusministeeriumidel, koolidel, ülikoolidel ning muudel haridusasutustel ja -keskkondadel tuvastada romavastaseid eelarvamusi ja diskrimineerimist ning nende vastu võidelda. Niisuguse definitsiooni lisamine hariduspoliitikasse, koolisüsteemidesse või organisatsioonidesse on selge tahteavaldus ja näitab soovi võidelda eelarvamustega.

Romade hääl

„Haridustöötajad peaksid korraldama õppekäike asjakohastes ajaloolistes paikadesse, muuseumidesse ja memoriaalidesse, kus õppijad saavad otsesest allikast romade genotsiidi tundma õppida.“

Klaudia Veizaj, Albaania

Romade häääl

„Keda me peame õpetama? Kas me peame õpetama lastele või direktoritele ja õpetajatele, et ka romad on inimesed?“

Natalia Yuzypchuk, Ukraina

Õppekava väljatöötamine

Romade tagakiusamise ja genotsiidi mõtestatud käsitlemiseks tuleb õppekavas eraldada selleks aega ja ruumi. Kuigi teemat tuleks käsitleda selleks mõeldud kindlal ajal, peaks see olema kaasatud ka formaalse hariduse eri etappidesse. Mõnikord nimetatakse seda spiraalseks õppekavaks ehk õppetöös, mille käigus õppijad puutuvad kokku samade teemadega kogu koolitee jooksul, kusjuures iga kokkupuude muutub üha keerukamaks ja kinnistab varem õpitut. Alustada võib eakohastest küsimustest võrdsuse, õiguste, mitmekesisuse ja kultuuri kohta, seejärel liikuda edasi kontseptuaalsete teadmiseni ning lõpuks kasutada neid romade tagakiusamise ja genotsiidi tundmaõppimiseks ja parandada selle kaudu oma teadmisi. Romade kogukondadega tutvumine juba varases eas on tõhus viis, mis aitab luua sidemeid ja sõprussuhteid ning edendada empaatiavõimet.

Valdkondadevaheline lähenemine

Võimaluse korral peaksid eri erialade pedagoogid tegema koostööd valdkondadevaheliste lähenemisviiside vallas ja kavandama läbimõeldud teemasid, et õpet lõimida ja täiendada. See annab lisa-aega ja -ruumi, mis on vajalik romade genotsiidi käsitlemiseks õppekavas, ning pakub õppijatele mitmekülgset ja rikastavat hariduskogemust. Valdkondadevahelised lähenemisviisid eeldavad koostööd ja dialoogi eri ainevaldkonna õpetajate vahel. Nad peaksid hoolikalt läbi mõtlema, milline on iga õppeaine konkreetne panus õppetöösse, ning tagama õppetegevuste ja tulemuste loogilise kokkusobivuse. Digitaalsed õppekeskkonnad ja suhtlusvahendid võivad toetada õppijate õppetegevust eri valdkondades ja piirkondades.

Kohti, kus seda ajalugu uurida, võib leida ka huvitegevuse kaudu. Need võivad olla pikapäevarühmad, huviringid ja kohaliku ajaloo projektid. Peale selle võib olla kasulik korraldada teemakohaseid õppepäevi, mis langevad kokku romade kunsti- ja kultuurifestivalide, näituste ning mitmesuguste rahvusvaheliste ja riiklike romade päevade tähistamise, mäletamise ja mälestamise üritustega, nagu rahvusvaheline romade päev, roma keele päev jne.

Õpetajad peaksid olema ettevaatlikud tegevustega, mis hõlmavad simulatsioone või rollimänge, näiteks ülesannetega, milles õppijad seavad end genotsiidis osalenute olukorda. See võib viia vääraseosteni või trivialiseerimiseni, kui õppijad püüavad leida ebarealistlike võrdlusi omaenda eluga.

Selgete eesmärkide püstitamine

Poliitikakujundajad ja haridustöötajad peavad püstitama selged eesmärgid, mis olenevad mitmest tegurist, nagu õppijate vanus, kogemus, hariduslikud vajadused ja eelteadmised ning hariduskeskkond (mitteformaalne, formaalne, muuseumikeskkond või alternatiivne õppekeskkond).

Neid põhialuseid silmas pidades peaksid õpitulemused parandama arusaama järgmisest:

- romade genotsiidi tunnistamine;
- romavastasuse ja romade vihkamise ajalooliste põhjuste analüüs;
- massimõrvadeni viinud protsesside tundmaõppimine;
- kurjategijatel edasi kandunud negatiivsetest arusaamadest vabanemine;
- mineviku ja tänapäeva kaasosaluse ning isikliku vastutuse kriitiline analüüsimine;
- teadlikkuse suurendamine romavastasuse ja romavastase rassismi püsimisest.

Õppijad peaksid suutma:

- sõnastada oma seisukohta selle kohta, miks see ajalugu on tänapäeval ajakohane;
- sõnastada oma seisukohta selle kohta, milline on nende isiklik vastutus inim- ja kodanikuõiguste kuritarvitamise, diskrimineerimise ja romavastasuse / romavastase rassismi ennetamises;
- aktiivselt osaleda romade genotsiidi väärtõlgendamise ja eitamise tõkestamises.

Õpikute ülevaatamine ja arendamine

Soovitav on üle vaadata koolides kasutatavad õppevahendid ja õpikud. See lihtne kontrollnimekiri võib aidata poliitikakujundajatel vaadata üle õpikud ja lisamaterjalid ning otsustada, kas neid on vaja muuta.

Õpikute kontrollnimekiri	Jah	Nr
Kas õpik sisaldab romade nimesid, lugusid, perefotosid ja tunnistusi?		
Kas õpikus kasutatakse korrektset ja arusaadavat terminoloogiat?		
Kas õpikus kajastatakse romade elu enne sõda?		
Kas õpik hõlmab romade erinevaid kogemusi Euroopas?		
Kas õpikus kajastatakse natside ja fašistide kaasosalisi ning tavainimesi, kes osalesid romade tagakiusamises?		
Kas õpikus on romade vastupidavuse, päästmise ja vastupanu kirjeldused?		
Kas õppijatel on võimalik kriitiliselt analüüsida päevikute väljavõtteid, dokumente, pealtnägijate kirjeldusi või fotosid?		
Kas õpikus on arvestatud soolisi aspekte?		
Milliseid pilte õpikus kasutatakse? Kas need on stereotüüpsed? Kas kontekst on antud? Kas piltide juures on selgitused, et näidata tahtlikke katseid propageerida rassiideoloogiat?		
Kas õpikus on kirjeldatud, mis on genotsiidi tunnused?		
Kas õpikus kirjeldatakse vabastamist ja selle vahetut järellainetust?		
Kas romade kogemuste iseloomulikud tunnused, sealhulgas kurjategijate rassiideoloogia, on selgeks tehtud?		
Kas on kajastatud sõjajärgset õiglust ja tunnistamist ning tähelepanuta jätmist?		
Kas õpikus käsitletakse mälestuspäevi ning tähtsaid kohalikke ja rahvusvahelisi memoriaale?		
Kas õpikus seatakse kahtluse alla levinud väärarusaamad ning ajaloo moonutamine ja eitamine?		
Kas õpikus käsitletakse romade kodanikuõiguste liikumist ja selle seost võitlusega romade genotsiidi tunnistamise eest?		
Kas õpikus soovitatud tegevused panevad õppijaid kriitiliselt mõtlema ja isiklikult reageerima?		

Seda kontrollnimekirja saab kasutada ka selleks, et hinnata muude romade genotsiidi käsitlevate materjalide sobivust.

Lõimimine inimõiguste tegevuskavaga

Inimõigustealane haridus võib pakkuda head lähtepunkti ja raamistikku romade genotsiidi uurimiseks. Inimõiguste säilitamine ja kaitsmine on vajalikud elemendid demokraatlike väärtuste ja kodanikuvastutuse edendamisel.

Romad, kes on sajandeid põhiõigustest ilma jäetud, on tänapäeval üks kõige tagakiusatumaid kogukondi maailmas. Oluline on mõista, kuidas see toob kaasa diskrimineerimise, marginaliseerimise ja eraldamise normaliseerimise ühiskonnas ning kahjustab inimeste arengut ja vabadusi.

Romade genotsiidi tundmaõppimine inimõiguste õppimise kaudu annab hea võimaluse valdkondadevaheliseks õppeks. Samuti võimaldab see uurida pärast romade genotsiidi kehtestatud seadusi ja lepinguid, et mõista, kaitsta ja säilitada põhivabadusi.

ÜRO 2011. aasta deklaratsioonis inimõigustealase hariduse ja koolituse kohta on määratletud inimõigustealase hariduse kolm mõõdet. Need võiksid samuti olla seotud romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamise ja õppimisega.

Ajalooline näide

20

Rudolf Sarközi sündis 1944. aastal Lackenbachi koonduslaagris. Kõige raskemates tingimustes õnnestus tema roma emal ja sinti isal tagada tema ellujäämine. Perekond vabastati 1945. aasta märtsi lõpus. Nii nagu paljud teised noored romad, ei leidnud ka Rudolf Sarközi õpivõimalusi ja töötas töölisena. Pärast 1964. aastal Viini kolimist hakkas ta aktiivselt osalema poliitikas ning võitlema romade ja sintide õiguste eest Austrias. Ta oli üks Austria esimese romade ühingu asutajaliikmetest. Üsna pea asutas ta ka Austria romade kultuuriühingu ja oli selle esimees palju aastaid. 1993. aastal õnnestus ühingul saavutada Austria romade ja sintide tunnustamine etnilise rühmana. Rudolf Sarközi suri 2016. aastal 72-aastaselt.

Inimõigustealase hariduse mõõtmed, mida rakendatakse romade tagakiusamise ja genotsiidi õpetamisel ja õppimisel

Mõõde 1	Inimõigusi käsitlev õpe: inimõiguste normide ja põhimõtete mõistmine	Romade tagakiusamise ja genotsiidi mõju inimõiguste sõnastamisele, seadustamisele ja rakendamisele, eelkõige ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis ja ÜRO genotsiidikonventsioonis.
Mõõde 2	Õpe inimõiguste kaudu: inimõigustel põhinevate meetodite kasutamine	Aktiivsete õppijakesksete meetodite kasutamine, et võimestada õppijat ja lisada uurimuslikkust, austades, järgides ja tugevdades õppijate ja õpetajate õigusi.
Mõõde 3	Inimõigusi toetav õpe: õppijate võimestamine, kuidas rakendada ja järgida inimõiguste põhimõtteid	Romade tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemine võib pakkuda juhtumikirjeldusi mehhanismidest ja protsessidest, mis viivad inimõiguste rikkumiseni, mis võivad teravneda ulatuslikuks sihitatud vägivallaks, nt genotsiidiks. Genotsiidi sündmuste analüüsimisel võib kasutada ka rahu, genotsiidiennetuse või demokraatliku kodanikuhariduse vaatenurki.

Koolitamine

Pakkuge haridustöötajatele koolitusvõimalusi, et nad oleksid varustatud, valmis ja võimelised romade genotsiidi teemat õpetama.

Õpetajate koolitamine on tähtis element, mis aitab rakendada romade tagakiusamise ja genotsiidi hariduses käsitlemise mõjusat ja pikaajalist poliitikat. Koolitus on kõige tõhusam siis, kui seda pakuvad tunnustatud teenusepakkujad, kellel on head teadmised sellest ajaloost ja kes oskavad selle tähtsust edasi anda.

Võimaluse korral kaasake õpetajate koolitamisest kohalike roma kogukondade esindajaid ja/või roma ajaloo eksperte, kes rikastavad koolituskogemust.

Romade genotsiidi käsitlemist toetavat koolitust saab lõimida tööalase väljaõppe ja täienduskoolituse pakkujatele mõeldud olemasolevatesse programmidesse rassismi ennetamise, kodanikuõiguste, kaasamise ja mitmekesisuse, maailmakodanikuks olemise, inimõigustealase hariduse ja humanitaarteaduste õpetamise kohta. Sellele tuleks pöörata eraldi tähelepanu, mitte lisada seda rassismi ühe vormi üldnimetuse alla.

Tõhus koolitus võiks sisaldada kolme olulist komponenti: sisulised teadmised, pedagoogilised teadmised ja isiklikud teadmised.

Tõhusate õppekavade, õpetamisstrateegiate ja tunnikavade koostamiseks saavad hariduspoliitika kujundajad ja sidusrühmad kasutada järgmist tabelit, et kavandada asjakohaseid komponente.

See tabel (mis on inspireeritud UNESCO 2015. aasta maailmakodanikuhariduse mudelist: teemavaldkonnad ja õpieesmärgid) on esitatud näitena ning seda saab kohandada koolitusvajaduste ja -konteksti järgi.

Sisulised teadmised <i>Mida õpetaja peab teadma; sisu, mida õppijatele edasi anda</i>	Pedagoogilised teadmised <i>Pedagoogilised lähenemisviisid ja meetodid</i>	Isiklikud teadmised <i>Teadlikkus oma teadmistest, kogemustest ja eelarvamustest (nt päritud perekondlikud narratiivid ja ühiskondlik teadlikkus)</i>
- Romade ajaloo ja kultuuri ning genotsiidi põhjalik. tundmaõppimine eelkõige kohalikus kontekstis - Süvendatud arusaam selle kuriteo laiemast kontekstist ja ajaloost Euroopas. - Teadlikkuse suurendamine organisatsioonidest ja ekspertidest, kes pakuvad haridustöötajatele õppematerjale ja -vahendeid romade ajaloo ja kultuuri ning natsismiaegse tagakiusamise õpetamiseks.	- Milliseid oskusi, teadmisi ja eksperdiressursse haridustöötajad vajavad, et õpetada romade genotsiidi teemat tõhusalt ja täpselt? - Kuidas saab erinevaid uuenduslikke õppemeetodeid, aga ka tunnistusi, kunsti ja kultuuri kasutada romade perspektiivi ja genotsiidi selgitamiseks? - Millised on selle teema õpetamise eesmärgid ning kuidas võiksid õpetajad saavutusi mõõta? Millised on oodatavad õpitulemused? - Kuidas saab tuvastada romavastaseid eelarvamusi ja stereotüüpe ning milliseid strateegiaid saab kasutada nende vastu võitlemiseks?	- Kui eneseteadlik ma olen? Millised on minu eelarvamused? Millised on minu kui pedagoogi kohustused ja ülesanded seoses romavastasuse, eelarvamuste ja kallutatuse käsitlemisega? Milline on laiem kontekst, milles ma asun, ja kuidas see mõjutab minu õppijaid? - Millised on isiklikud ja ametialased kohustused ja vastutus ajalooliste andmete ja ohvrite mälestuse tutvustamisel? - Kuidas saame tagada, et üksikisikuid tunnustatakse ja austatakse kui iseseisvaid õppijaid? - Millised on need proovikivid, millega ma selle ajaloo õpetamisel kokku puutun? - Millised on minu isiklikud eesmärgid romade genotsiidi õpetamisel?
<i>Näide: romade elu sõdadevahelisel perioodil</i>	<i>Näide: romade hääle ja seisukohtade kaasamine</i>	<i>Näide: uurida ja lahti mõtestada kohalikke ja isiklikke väärarusaamu</i>

Romade häääl

„Kui puuduvad teadmised, siis puudub ka tunnistamine, ja see on nagu romade tagakiusamise vaikne jätkumine.“

Anna Daróczy, Ungari

Lisamaterjalid

Barvalipe Roma e-ülikool

Veebipõhine haridusplatvorm, kus romad ja mitte-romad saavad teadmisi romade identiteedi, ajaloo ja kultuuri(de) kohta roma teadlaste loengute kaudu.

Euroopa Nõukogu programmid ja õppevahendid

Suutlikkust suurendav programm, mille eesmärk on lõimida romade ajalugu koolide õppekavadesse ja mis sisaldab kuut õppevahendit, mis keskenduvad romade laiemale ajaloole. Need õppevahendid on kooskõlas IHRA soovitustega, mis keskenduvad natsismiajastule ning on mõeldud poliitikakujundajatele ja hariduskogukonnale, edendades ühtset lähenemisviisi.

„Dzanes ko sem?“ („Kas sa tead, kes ma olen?“)

Materjal koosneb interaktiivsetest geograafilistest kaartidest ja keskkoolidele mõeldud väljaandest, mis täiendab romade diskrimineerimise ja tagakiusamise ajaloo õpikuid. See sisaldab ka sissejuhatust romade kultuuri, kunsti ja üldisesse ajalukku roma, serbia ja inglise keeles.

Entsüklopeedia sintide ja romade natsismiaegse genotsiidi kohta

Euroopas

Entsüklopeedia ilmus 2024. aasta kevadel inglise ja saksa keeles ning on esimene terviklik ülevaade olemasolevatest teadmistest sintide ja romade tagakiusamise ja mõrvamise kohta Euroopas. Sellesse on panustanud üle 100 autori 25 riigist.

Unustatud genotsiid: sintide ja romade saatus

Selle veebisaidi keskmes on kaheksast riigist pärit üheksa lapse ja noore elulood. Kaheksas keeles kättesaadaval veebilehel jutustatakse elavalt nende lugusid, kasutades dokumente, fotosid ja videointervjuusid.

Euroopa romade ja sintide vastu toime pandud genotsiid natsirežiimi ajal

See on 12 keeles kättesaadav õppekeskkond, mis on mõeldud kooliõpilastele, õpetajatele ja üldsusele. Selles on üle 70 töölehe ja lisamaterjalid õpetajatele ning see sobib 14-aastastele ja vanematele.

Romade ja sintide genotsiid ja tagakiusamine. Bibliograafia ja ajalooline ülevaade

See kommenteeritud bibliograafia, milles on üle 1400 viite, sisaldab põhjalikku ülevaadet valdkonna peamistest teemadest ja uurimisvaldkondadest. Sellest leiab teavet üksikute riikide või konkreetsete teemade kohta.

IHRA soovitused holokausti käsitlemiseks hariduses

Oluline allikas holokausti õpetamise ja õppimatundmise hariduslike lähenemisviiside kohta, mis sisaldab olulisi lisasuuniseid ja põhimõisteid, mis täiendavad IHRA soovitusi romade natsismiaegse tagakiusamise ja genotsiidi käsitlemiseks hariduses.

OSCE/ODIHR

Lisaallikad üldiste küsimuste ja probleemide kohta, millega romad ja sintid Euroopas silmitsi seisavad.

Rassiline diagnoos: mustlane.“ Natside genotsiid sintide ja romade vastu ning pikk võitlus selle tunnistamise eest

See inglise- ja saksakeelne veebinäitus tutvustab kõige olulisemaid etappe, mis viisid genotsiidini Euroopa mõõtmes. Erilist tähelepanu pööratakse vähemuse ajaloo enesekujutlusele, romavastasuse / romavastase rassismi jätkumisele pärast 1945. aastat ning kogukondade panusele genotsiidi tunnistamisesse.

Tajsa – video-podcast'id ja õppevahendid romade genotsiidi kohta

Inglise ja serbia keeles saada olevas kogumikus on esitatud video-podcast'id ja õppevahendid romade genotsiidi põhjuste ja tagajärgede kohta, samuti romade identiteedi kujundamise ja roma kogukondade enesemääratluse kohta kogu Euroopas. See produtseeriti 12 Euroopa piirkonnas.

Töövahendid tunnistuste käsitlemiseks

Roma genotsiidi mälestamise algatus Dikh He Na Bister esitab romade genotsiidi teemalisi haridusmeetodeid, mis põhinevad ellujäänute tunnistustel.

Ohvrite hääl. Genotsiid sintide ja romade tunnistuste kaudu

„Ohvrite hääl“ on osa RomArchive'ist, sintide ja romade kunsti ja kultuuri kogukonnapõhisest digiarhiivist, mida on alates 2014. aastast arendanud paljud rahvusvahelised osalejad. Tegemist on 20 riigist pärit allikate kogumikuga, milles on esitatud tagakiusamisest ja mõrvast mõjutatud isikute seisukohad. See on saadaval inglise, roma ja saksa keeles, esitatud skaneeringute, ära kirjade ja helifailidena ning varustatud kontekstilise teabega.

Muud IHRA allikad

[Stockholmi deklaratsioon](#)

[IHRA ministrite deklaratsioon, 2020](#)

[Romavastasuse / romade diskrimineerimise töödefinitsioon](#)

[Romade genotsiid: ülevaade rahvusvahelistest organisatsioonidest, mis tegelevad ajalooliste ja tänapäevaste probleemidega, mis on seotud romade genotsiidiga](#)

[IHRA seisukohad holokausti võrdlemise terminikasutuse kohta](#)

[IHRA objektide kaitse harta](#)

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Koostöös

